

Η νέα γερμανική νοοτροπία

γράφει ο ΧΕΡΜΠΕΡΤ ΜΑΡΚΟΥΖΕ

μετάφραση: ΜΑΝΟΣ ΣΚΟΥΦΟΓΛΟΥ

επιμέλεια: ΣΠΥΡΟΣ ΠΟΤΑΜΙΑΣ

Το παρόν κείμενο αποτελεί μέρος ενός εκτενέστερου δοκιμίου του Χ. Μαρκούζε, το οποίο φέρει τον τίτλο «Η νέα γερμανική νοοτροπία» και χρονολογείται στα 1942. Σε αυτό το κείμενο ο Γερμανός στοχαστής προσεγγίζει και αναλύει κριτικά τα ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία που αποτελούν θεμέλιο αλλά και συνέπεια της κυριαρχίας του εθνικοσοσιαλισμού στη Γερμανία.

A. Τα δύο επίπεδα της νέας γερμανικής νοοτροπίας

Ο εθνικοσοσιαλισμός έχει αλλάξει τη δομή της σκέψης και της συμπεριφοράς του γερμανικού λαού [...]. Ο γερμανικός λαός σήμερα είναι προσανατολισμένος σε ουσιωδώς διαφορετικές αξίες και πρότυπα· μιλά και κατανοεί μια γλώσσα που είναι διαφορετική όχι μόνο από αυτή του δυτικού πολιτισμού, αλλά επίσης και από την προηγούμενη γερμανική *Kultur*.¹ Η σε βάθος γνώση της νέας νοοτροπίας και της νέας γλώσσας είναι

προϋπόθεση απαραίτητη για την ψυχολογική και ιδεολογική αντεπίθεση ενάντια στον εθνικοσοσιαλισμό.

Μπορούμε να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ δύο διαφορετικών επιπέδων της νέας νοοτροπίας:

1. Το πραγματιστικό επίπεδο (ο κοινός νους, η φιλοσοφία της αποτελεσματικότητας και της επιτυχίας, της εκμχάνισης και του ορθολογισμού).

2. Το μυθολογικό επίπεδο (ο παγανισμός, ο ρατσισμός, ο κοινωνικός νατουραλισμός).

Τα δύο επίπεδα είναι πλευρές ενός και του αυτού φαινομένου.

Είναι απαραίτητη μια κριτική ανάλυση της νέας νοοτροπίας, προκειμένου να

1. Γερμανικά στο αγγλικό κείμενο - ΣτΜ.

βρει κανείς τα εργαλεία που είναι πιο κατάλληλα για να την καταστρέψουν.

Έχουμε δύο βασικές πηγές για μια τέτοια ανάλυση:

1. Την πραγματική οργάνωση της εθνικοσοσιαλιστικής κοινωνίας. Θα μπορούσαμε να συνάγουμε τη νέα ψυχολογική κατάσταση των ανθρώπων από τη διάταξη των θεσμών που έχουν δημιουργηθεί για τη διακυβέρνηση αυτού του λαού.

2. Την εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία, δηλαδή τη φιλοσοφία διαμέσου της οποίας οι εθνικοσοσιαλιστές εξηγούν και δικαιολογούν τους νέους θεσμούς και σχέσεις. Η ιδεολογία, ωστόσο, μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο αναλύοντάς την στο πλαίσιο της πραγματικής οργάνωσης της εθνικοσοσιαλιστικής κοινωνίας.

B. Τα χαρακτηριστικά της νέας γερμανικής νοοτροπίας

Θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τη νέα γερμανική νοοτροπία στους εξής τίτλους:

1. *Πλήρης πολιτικοποίηση (politicalization)*. Τα γεγονότα είναι γνωστά, αλλά λείπει ακόμα μια επαρκής κατανόηση του εύρους και των συνεπειών τους. Στη σημερινή Γερμανία, όλα τα κίνητρα, τα προβλήματα και τα συμφέροντα που σχετίζονται με τη ζωή των ατόμων είναι λίγο ως πολύ ευθέως πολιτικά, και η πραγματοποίησή τους είναι ομοίως ευθέως πολιτική πράξη. Τόσο η κοινωνική όσο και η προσωπική ύπαρξη, τόσο η εργασία όσο και ο ελεύθερος χρόνος είναι πολιτικές δραστηριότητες. Το παραδοσιακό σύνορο μεταξύ του ατόμου και της κοινωνίας, και μεταξύ της κοινωνίας και του κράτους, έχει εξαφανιστεί. Αλλά θα ήταν εντελώς λάθος να θεωρήσει κανείς αυτή την πολιτικοποίηση μια αποκορύφωση του γερμανικού κρατισμού, αυταρχισμού και αντι-ατομικισμού. Η εθνικοσοσιαλιστική πολιτικοποίηση μάλλον αναζωογονεί συγκεκριμένες μορφές τρομοκρατικής πολιτικοποίησης οι οποίες ήταν χαρακτηριστικές της επανάστα-

σης των μεσαίων τάξεων στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης: ο «αστός» αναδύεται ως ο «πολίτης», του οποίου η ζωή είναι οι δουλειές του, και του οποίου οι δουλειές είναι πολιτική υπόθεση.

2. *Πλήρης απομυθοποίηση*. Ο εθνικοσοσιαλισμός έχει εκπαιδέψει τον γερμανικό λαό έτσι ώστε να θεωρεί ό,τι δεν επιβεβαιώνεται από τα γεγονότα, κάτι που αποτελεί έναν ιδεολογικό χειρισμό σχεδιασμένο να αποκρύπτει και να συσκοτίζει τα πραγματικά μέτωπα και τις δυνάμεις στον εσωτερικό και εξωτερικό αγώνα. Η διαδικασία αυτή δεν σταματά ούτε όταν πρόκειται για την ίδια την εθνικοσοσιαλιστική φιλοσοφία: ο κυνισμός ο οποίος διέπει τη φιλοσοφία αυτή έχει καταλάβει ακόμα και αυτούς που υποτίθεται ότι πιστεύουν ό,τι τους λένε οι αρχηγοί τους. Ο γερμανικός λαός πιστεύει στην εθνικοσοσιαλιστική φιλοσοφία στον βαθμό που η φιλοσοφία αυτή αποδεικνύεται αποτελεσματικό όπλο για την άμυνα και την επίθεση – αλλά όχι πέρα από αυτό. Με την εξαίρεση των πολύ νέων και των πολύ παλιών στοιχείων της εθνικοσοσιαλιστικής οργάνωσης, όλοι όσοι πιστεύουν στην εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία έχουν συναίσθηση του γεγονότος ότι πιστεύουν σε μια ιδεολογία.²

3. *Κυνικός πραγματισμός*. Προκειμένου να οργανώσει τη γερμανική κοινωνία για τους σκοπούς της εξάπλωσης του ολοκληρωτικού πολέμου, ο εθνικοσοσιαλισμός διαπίστωσε, και με αυτό τον τρόπο κινητοποίησε, τον πληθυσμό με μια ορθολογικότητα η οποία μετρά όλα τα θέματα με όρους αποτελεσματικότητας, επιτυχίας και σκοπιμότητας. Ο Γερμανός «οραματιστής» και «ιδεαλιστής» έγινε ο πιο ωμός «πραγματιστής» του κόσμου. Βλέπει το ολοκληρωτικό καθεστώς αποκλειστικά και μόνο από τη σκοπιά των δικών του άμεσων υλικών πλεονεκτημάτων. Έχει προσαρμόσει τη σκέψη, τα αι-

2. Πωλ Χάγκεν, *Will Germany Crack?*, Νέα Υόρκη, 1942, σ. 219. Βλ. την εργασία σχετικά με τίτλο «Private Morale in Germany», η οποία κατατέθηκε στο Γραφείο του Συντονισμού Πληροφοριών (Απρίλης 1942) από το Ινστιτούτο Κοινωνικής Έρευνας.

σθήματα και τη συμπεριφορά του στον τεχνολογικό εξορθολογισμό τον οποίο ο εθνικοσοσιαλισμός έχει μετατρέψει στο υπέρτατο όπλο για τις κατακτήσεις του. Σκέφτεται με ποσότητες: με όρους ταχύτητας, ικανότητας, ενέργειας, οργάνωσης, μάζας. Ο τρόμος που τον απειλεί σε κάθε στιγμή προωθεί αυτή τη νοοτροπία: έχει μάθει να είναι καχύποπτος και πονηρός, να ζυγίζει κάθε βήμα του με την πρώτη ματιά, να αποκρύπτει τις σκέψεις και τους σκοπούς του, να μηχανοποιεί τις πράξεις και τις αντιδράσεις του και να τις προσαρμόζει στον ρυθμό της καθολικής πειθαρχίας. Ο πραγματισμός αυτός είναι ακριβώς ο πυρήνας της εθνικοσοσιαλιστικής νοοτροπίας και η ψυχολογική μαγιά του εθνικοσοσιαλιστικού συστήματος.³

4. *Νεο-παγανισμός*. Ο πραγματιστικός κυνισμός ο οποίος διαπνέει τον εθνικοσοσιαλιστικό κοινό νου οδηγήθηκε σε εξέγερση εναντίον των βασικών αρχών του χριστιανικού πολιτισμού. Για τον γερμανικό λαό, οι αρχές αυτές υλοποιήθηκαν για τελευταία φορά στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και στο εργατικό κίνημα. Αυτό το τελευταίο ο εθνικοσοσιαλισμός το συσχέτισε εξαρχώς με τις βασικές ιδέες του χριστιανικού πολιτισμού: ο χριστιανικός ανθρωπισμός, τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, η δημοκρατία και ο σοσιαλισμός έγιναν στοιχεία ενός και του αυτού συνόλου.⁴ Το παράξενο αυτό αμάλγαμα κατέστη δυνατό από το γεγονός ότι, από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, το γερμανικό εργατικό

κίνημα έγινε αναπόσπαστο τμήμα του συστήματος της δημοκρατικής κουλτούρας. Το εργατικό κίνημα κατέληξε, έτσι, να μοιραστεί την τύχη αυτής της κουλτούρας, και η αποτυχία της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης να εκπληρώσει τις υποσχέσεις της χρησιμοποιήθηκε από τους εθνικοσοσιαλιστές για να καλλιεργηθεί η δυσπιστία και το μίσος προς τις σημαντικότερες ιδέες του χριστιανικού πολιτισμού ως τέτοιου, μια δυσπιστία κι ένα μίσος που έχουν ριζωθεί βαθιά σε πλατιά στρώματα του γερμανικού πληθυσμού. Προκειμένου να υποθάψει αυτά τα αισθήματα, ο εθνικοσοσιαλισμός απευθύνθηκε στην εμπειρία του γερμανικού λαού από την πιο πρόσφατη απογοήτευσή του: η εξέγερση εναντίον του χριστιανικού πολιτισμού ανήκει στο νέο πνεύμα του πραγματισμού παρά στο πνεύμα της «γερμανικής μεταφυσικής».

Η εξέγερση εναντίον του χριστιανικού πολιτισμού εμφανίζεται σε διάφορες μορφές: αντισημιτισμός, τρομοκρατία, κοινωνικός δαρβινισμός, αντι-διανοουμενισμός, νατουραλισμός. Όλα αυτά έχουν ως κοινό στοιχείο την εξέγερση εναντίον των περιοριστικών και υπερβατικών αρχών της χριστιανικής ηθικής (της ελευθερίας και της ισότητας του ανθρώπου ως τέτοιου, την υποταγή της δύναμης στο δίκαιο, την ιδέα της οικουμενικής ηθικής). Η εξέγερση αυτή είναι μια πανάρχαια γερμανική κληρονομιά η οποία εκδηλώθηκε σε όλα τα τυπικά γερμανικά κινήματα: στον προτεσταντισμό του Λούθηρου, στα «φασουστικά» στοιχεία της γερμανικής λογοτεχνίας, στη φιλοσοφία και τη μουσική, στους λαϊκούς ξεσηκωμούς κατά τη διάρκεια των Πολέμων της Απελευθέρωσης, στον Νίτσε, στο Κίνημα της Νεολαίας. Αλλά ο εθνικοσοσιαλισμός κατέστρεψε τις μεταφυσικές συνεπαγωγές αυτής της εξέγερσης και τη μετέτρεψε σε όργανο ολοκληρωτικής αποτελεσματικότητας.

5. *Μετατόπιση των παραδοσιακών ταμπού*. Προκειμένου να πραγματοποιήσει αυτή την εξέγερση, ο εθνικοσοσιαλισμός ωθήθηκε στο να επιτεθεί σε ορισμένα ταμπού τα οποία ο χριστιανικός πολιτισμός είχε θέσει υπεράνω της ιδι-

3. Η καταστροφή της «γερμανικής μεταφυσικής» (του λαού των ποιητών και των διανοητών) από αυτό το νέο πνεύμα πραγματισμού ξεκίνησε ήδη πριν τον εθνικοσοσιαλισμό. Ο Όσβαλντ Σπένγκλερ ήταν ίσως ο πρώτος που ερμήνευσε την χωρίς ψευδαισθήσεις, κυνική και πραγματιστική συμπεριφορά ως το χαρακτηριστικό γνώρισμα του Νέου Καισαρισμού: βλ. *Preussentum und Sozialismus*, Μόναχο, 1920, σσ. 4, 30, και *Jahre der Entscheidung*, Μόναχο, 1933, σσ. 9, 14. Πρβλ. σημείωση 12 παρακάτω.

4. Αυτή είναι μια από τις βασικές ιδέες του Μέλλερ Βαν Ντεν Μπέκ στο *Das Dritte Reich*, όπως και του Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ στο *Der Mythos des 20ten Jahrhunderts*. Ο Ερνστ Κρικ την ανέπτυξε σε όλα τα βιβλία του.

ωτικής και της κοινωνικής ζωής. Η πλέον εμφανής πλευρά αυτής της διαδικασίας είναι η επίθεση εναντίον συγκεκριμένων ταμπού σχετικά με τη σεξουαλικότητα, την οικογένεια, τον ηθικό κώδικα.⁵ Θα δούμε, ωστόσο, ότι τα ταμπού απλώς μεταβλήθηκαν, και δεν καταργήθηκαν. Το αποτέλεσμα είναι μια ψευδαισθητική απελευθέρωση και χειραφέτηση, η οποία συνοδεύεται από ενίσχυση των ταμπού σε διαφορετικές και καλύτερα προστατευμένες σχέσεις και θεσμούς.

6. Καθώς συνεχίζεται ο πόλεμος, ο γερμανικός πληθυσμός καταλαμβάνεται όλο και σε μεγαλύτερο βαθμό από έναν *καταστροφικό φαταλισμό* ο οποίος μάλλον ενισχύει παρά αποδυναμώνει το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς. Οι γερμανικές μάζες φαίνεται να ταυτίζουν τον αφανισμό του χιτλερισμού με τον αφανισμό καθαυτό, δηλαδή με την τελική καταστροφή της Γερμανίας ως έθνους και ως κράτος, με την τελική απώλεια της ασφάλειας, με την καθίζηση του επιπέδου διαβίωσης κάτω από το επίπεδο του πληθωρισμού. Ο καταστροφικός αυτός φόβος είναι ένας από τους ισχυρότερους δεσμούς μεταξύ των μαζών και του καθεστώτος.⁶

Θα προσπαθήσουμε τώρα να ερμηνεύσουμε τη σημασία των στοιχείων της νέας γερμανικής νοοτροπίας στο πλαίσιο της εθνικοσοσιαλιστικής οργάνωσης της κοινωνίας.⁷

Γ. Η κοινωνική λειτουργία της νέας γερμανικής νοοτροπίας

Ο εθνικοσοσιαλισμός μπορεί να χαρακτηριστεί ως η ειδικά γερμανική προσαρμογή της κοινωνίας στις απαιτήσεις

5. Το υλικό βρίσκεται συγκεντρωμένο στα έργα των Κλίφορντ Κίρκπατρικ *Nazi Germany: Its Women and Family Life*, Ινδιανάπολη, 1938, και του Γκρέγκορ Ζίμερ *Education for Death*, Νέα Υόρκη, 1942.

6. *Inside Germany Reports*, No 12, 1940, σ.8· Νο 20, 1941, σ.3.

7. Η ερμηνεία βασίζεται στο έργο του Φραντς Νόμαν *Behemoth: The Origin and Practice of National Socialism*, Νέα Υόρκη, 1942.

της βιομηχανίας μεγάλης κλίμακας, ως μια τυπικά γερμανική μορφή «τεχνοκρατισμού». Θα μπορούσαμε ακόμα και να αποτολήσουμε να πούμε ότι ο εθνικοσοσιαλισμός είναι η πρώτη και μοναδική «επανάσταση της μεσαίας τάξης» στη Γερμανία, η οποία συμβαίνει στο στάδιο της βιομηχανίας μεγάλης κλίμακας και ως εκ τούτου υπερπηδά ή συμπυκνώνει τα προηγούμενα στάδια ανάπτυξης. Ο εθνικοσοσιαλισμός εξάλειψε τα υπολείμματα της φεουδαρχίας, παρά τη συγκέντρωση της μεγάλης ακίνητης περιουσίας την οποία το σύστημα προωθεί με όλα τα μέσα (αυτή η διαδικασία είναι μάλλον καπιταλιστική παρά φεουδαρχική διαδικασία). Ο εθνικοσοσιαλισμός εξάλειψε, επιπλέον, τη σχετικά ανεξάρτητη θέση εκείνων των ομάδων που υστερούσαν σε σχέση με την ικανότητα των μεγάλων επιχειρήσεων, δηλαδή των ομάδων των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, του εμπορίου και των χρηματοοικονομικών. Η ελεύθερη αγορά, η οποία αντιστοιχούσε στην οικονομική διάταξη που προηγήθηκε της κυριαρχίας των μεγάλων επιχειρήσεων, ρυθμίστηκε. Ο εθνικοσοσιαλισμός ενσωμάτωσε την εργασία στην επικυριαρχία της βιομηχανίας και απομάκρυνε το φράγμα της κοινωνικής νομοθεσίας που στεκόταν εμπόδιο σε αυτή την ενσωμάτωση. Εγκαθιδρύθηκαν ευθέως πολιτικές μορφές ελέγχου (εξάλειψη του κράτους δικαίου, των ελεύθερων συμβολαίων, της εκπροσώπησης κλπ.). Ο εθνικοσοσιαλισμός συνένωσε τη βιομηχανική, την κυβερνητική (των υπουργών) και την ημι-κυβερνητική (την κομματική) γραφειοκρατία, προσαρμόζοντας έτσι το κράτος στις ανάγκες του μηχανισμού της βιομηχανίας. Τέλος, ο εθνικοσοσιαλισμός απελευθέρωσε την πλήρη δυναμικότητα του μηχανισμού αυτού εγκαινιάζοντας μια πολιτική ιμπεριαλιστικής εξάπλωσης σε πανηπειρωτική κλίμακα. Η σαρωτική αυτή προσαρμογή των κοινωνικών θεσμών και σχέσεων συνεπαγόταν και μια όχι λιγότερο σαρωτική προσαρμογή του ιδιωτικού αλλά και του συλλογικού ήθους και της ψυχολογίας. Η νέα νοοτροπία είναι, ακόμα και στις

πιο ανορθολογικές πλευρές της, αποτελεσματικά μια διαδικασία ολοκληρωτικού «εξορθολογισμού» η οποία αφαιρεί τις ηθικές αναστολές, τη σπατάλη και την αναποτελεσματικότητα που μπαίνουν εμπόδιο στις ανηλεείς οικονομικές και πολιτικές κατακτήσεις.

Η ανάλυση της νέας νοοτροπίας θα κάνει σαφές ότι:

1. Η νέα νοοτροπία είναι έκφραση όχι κάποιας δυσνόητης φιλοσοφίας, αλλά ενός εξόχως εξορθολογισμένου τρόπου κοινωνικής οργάνωσης.

2. Δεν είναι εξασφαλισμένο το συμπέρασμα ότι η νέα νοοτροπία θα εξαφανιστεί μαζί με την εξαφάνιση του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος. Γιατί η νέα νοοτροπία είναι δεμένη με έναν τρόπο κοινωνικής οργάνωσης που δεν ταυτίζεται με τον εθνικοσοσιαλισμό, παρότι ο εθνικοσοσιαλισμός του έδωσε την πιο επιθετική του μορφή.

Επιπλέον, βλέποντας την κοινωνική λειτουργία της νέας νοοτροπίας, είναι πολύ απίθανο να μπορέσει αυτή απλώς να ξαναμετατραπεί στη νοοτροπία του status quo. Από τη στιγμή που η νέα νοοτροπία προσαρμόστηκε επιδέξια

στο νεότερο στάδιο της βιομηχανίας και της οργάνωσης μεγάλης κλίμακας, στο μέγιστο των τεχνολογικών της δυνατοτήτων, οποιαδήποτε οπισθοδρόμηση πίσω από αυτό το στάδιο θα ερχόταν σε αντίφαση με τη γενική τάση της διεθνούς εξέλιξης και θα αποτελούσε πηγή διαρκών κρίσεων και συγκρούσεων. Η πλήρης πολιτικοποίηση είναι το εθνικοσοσιαλιστικό επακόλουθο της μετάβασης σε μια σχεδιασμένη οικονομία μέσα στο καθιερωμένο κοινωνικό σύστημα· η πλήρης απομυθοποίηση, ο κυνικός πραγματισμός και η μετατόπιση των κοινωνικών ταμπού είναι τα γερμανικά χαρακτηριστικά της τεχνολογικής ορθολογικότητας, και ο νεο-παγανισμός χρησιμεύει για τη συντριβή της ψυχολογικής και συναισθηματικής αντίστασης στην ανηλεή ιμπεριαλιστική κατάκτηση. Η όλη νοοτροπία είναι η νοοτροπία του «αργοπορημένου» που προσπαθεί να εισχωρήσει στο εδραιωμένο σύστημα των μεγάλων δυνάμεων με τρομοκρατικά μέσα.

Υπάρχουν και άλλοι λόγοι εναντίον μιας πιθανής οπισθοδρόμησης στο status quo, λόγοι οι οποίοι εδράζονται στη νέα

νοοτροπία αυτή καθαυτή. Ο πραγματισμός ο οποίος, στη σημερινή Γερμανία, διαμορφώνει το έδαφος για κάθε αξιολογική κρίση δίνει ακόμα στο καθεστώς του Χίτλερ προβάδισμα έναντι της εποχής της Δημοκρατίας. Οι γερμανικές μάζες σήμερα θεωρούν την ελευθερία, την ισότητα και τα δικαιώματα του ανθρώπου απλώς και μόνο ιδεολογία, εάν οι ιδέες αυτές δεν αποκρυσταλλώνονται σε υλική ασφάλεια και ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης. Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης δεν στάθηκε ικανή να το επιτύχει αυτό, και οι γερμανικές μάζες δεν νοιάζονται παρά ελάχιστα για το τι συμβαίνει στις άλλες δημοκρατίες, εφόσον αυτές οι ίδιες δεν απολαμβάνουν αυτά τα πλεονεκτήματα.⁸ Στη Γερμανία, επικρατεί πλήρης απασχόληση και οι πληθυσμός δεν λιμοκτονεί ακόμα. Είναι βέβαιο ότι οι αυξανόμενες δυσκολίες του πολέμου και οι φρικτές απώλειες θα αλλάξουν τις ισορροπίες εις βάρος του καθεστώτος – όμως, όχι υπέρ του status quo. Εδώ, η αξιολόγηση είναι και πάλι εντελώς πραγματιστική: ο πόλεμος παρουσιάστηκε στον γερμανικό πληθυσμό ως πρόταση για δουλειές· η επένδυση είναι μεγάλη και τρομακτικά επισφαλής, αλλά είναι η μόνη δυνατή επένδυση, και η αρχική της επιτυχία είναι δελεαστική.⁹ Ολόκληρα έθνη έχουν υποταχθεί στη γερμανική εκμετάλλευση, και ακόμα και ο πιο ασήμαντος άνθρωπος παίρνει ένα μικρό μερίδιο από τη λεία. Επιπλέον, φαίνεται ότι ο τεχνικός χαρακτήρας του σύγχρονου πολέμου ελαχιστοποιεί τη σημασία του ηθικού παράγοντα και επιτρέπει να συνεχίζονται οι επιχειρήσεις ακόμα και όταν το «ηθικό» είναι εκπληκτικά χαμηλό.

Η κυριαρχία του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος επί του γερμανικού λαού βασίζεται στην αποτελεσματικότητά του και στις επιτυχίες του στη διεθνή διαμάχη, και επομένως η στρατιωτική ήττα είναι απαραίτητη προϋπόθεση για

να σπάσει αυτή η κυριαρχία. Αλλά δεν υπάρχει η παραμικρότερη εγγύηση ότι η πτώση του καθεστώτος θα εξαλείψει και τις ρίζες της εθνικοσοσιαλιστικής νοοτροπίας που έκανε το καθεστώς δυνατό. Η νοοτροπία αυτή θα εξαφανιστεί μόνο όταν διαλυθεί η κυριαρχία εκείνων των ομάδων για τις οποίες ο δεσμός με το καθεστώς και, πέρα από το καθεστώς, με τα κίνητρα και τους σκοπούς του είναι ζήτημα ζωής και θανάτου. Θα εξαφανιστεί μόνο όταν εγκαθιδρυθεί μια κοινωνική τάξη πραγμάτων στην οποία τα επιτεύγματα του καθεστώτος (πλήρης απασχόληση και υλική ασφάλεια) θα διατηρούνται σε μια πραγματικά δημοκρατική μορφή. [...]

Μέχρι τώρα αντιμετωπίσαμε αυτή τη νοοτροπία ως κάτι ενιαίο· μιλήσαμε για τον «γερμανικό λαό» και παραβλέψαμε τη διαφοροποίησή του σε διάφορα κοινωνικά στρώματα. Αυτό είναι μια χονδροειδής υπεραπλούστευση. Θα επιχειρήσουμε μια τέτοια διαφοροποίηση στη συνέχεια. Υπάρχει, ωστόσο, μια δικαιολογία για την παράλειψή της σε ένα προκαταρκτικό γενικό περίγραμμα. Στη Γερμανία, ο συστηματικός εξορθολογισμός της κοινωνίας είναι ολοκληρωτικός με την έννοια ότι τυποποιεί τη δομή της σκέψης και της συμπεριφοράς όλων των κοινωνικών στρωμάτων. Με την εξαίρεση της ενεργητικής αντιπολίτευσης, συγκλίνουν όλοι στα ίδια συμφέροντα. Ο εθνικοσοσιαλισμός, επιπλέον, έχει «ενοποιήσει» τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς σε βαθμό τέτοιο ώστε η τεράστια πλειοψηφία του πληθυσμού να έρχεται αντιμέτωπη με τη μικρή ομάδα της βιομηχανικής και κυβερνητικής ηγεσίας.¹⁰ Πέραν από τις γραμμές της ηγεσίας, είναι όλοι αντικείμενα μιας και της αυτής αυταρχικής οργάνωσης, και οι ζωές τους εξαρτώνται κάθε στιγμή από αυτή την οργάνωση, τόσο στο εργοστάσιο όσο και στο μαγαζί, τόσο στο γραφείο όσο και στο χωράφι, τόσο στο σπίτι όσο και στις αίθουσες συγκεντρώσεων, στις λέσχες, στα θέατρα,

8. Χάγκεν. *Will Germany Crack?*. Νέα Υόρκη, 1942, σ. 165.

9. Αναφορά του Γκέοργκ Άξελσον, η οποία αναφέρεται από τον Άρνολντ Θέρμαν στο *Democracy and Free Enterprise*, 1942, σ. 22f.

10. Χάγκεν, σ.253.

στα νοσοκομεία και στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Η διχοτομία μεταξύ μιας μικρής άρχουσας ομάδας και του υπόλοιπου πληθυσμού δεν σημαίνει ότι ο τελευταίος αποτελεί μια αντιπολιτευτική μάζα. Δυστυχώς, η εικόνα δεν είναι τόσο απλή. Δεν υπάρχει σχεδόν καμία κοινωνική ομάδα η οποία να μην είναι δεμένη με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, μέσα από τα υλικά της συμφέροντα, με τη λειτουργία του συστήματος, και όπου οι δεσμοί αυτοί χαλαρώνουν, αντικαθίστανται από την ωμή τρομοκρατία. Η διχοτομία μάλλον υποδεικνύει τους δύο πόλους στους οποίους επικεντρώνεται η κατανομή της εξουσίας: η πολιτική διαμορφώνεται από την άρχουσα κλίκα στο εσωτερικό της οποίας διεξάγονται οι συγκρούσεις συμφερόντων και επιτυγχάνονται οι βασικοί συμβιβασμοί, και όλες οι άλλες ομάδες έχουν συγχωνευτεί σε έναν καθολικό οργανισμό ο οποίος εξασφαλίζει την εκτέλεση αυτής της πολιτικής. Μέσα σε αυτή την πειθαρχημένη μάζα, η ενεργή αντιπολίτευση (δηλαδή η αντιπολίτευση η οποία αντιμάχεται το σύστημα, και όχι απλώς τη λίγο-πολύ τυχαία σύνθεση της ηγεσίας του) είναι διασκορπισμένη στα εργοστάσια και τα ναυπηγεία, στις ομάδες του δρόμου ή τα στρατόπεδα εργασίας, στα σχολεία εργασίας ή τις φυλακές.

Δ. Η καινοτομία της νεοναζιστικής λογικής και γλώσσας

Στην περίπτωση της σημερινής Γερμανίας, η αυταπόδεικτη θέση ότι η προπαγάνδα θα πρέπει να είναι κατανοητή από αυτούς στους οποίους απευθύνεται δεν είναι πλέον κοινοτοπία. Η αλλαγή στη γερμανική νοοτροπία είναι τόσο θεμελιώδης ώστε ο γερμανικός λαός να είναι σχεδόν απρόσβλητος από την παραδοσιακή λογική και γλώσσα παρουσίσεως και επιχειρηματολογίας. Λέγεται συχνά ότι η νέα γερμανική γλώσσα και λογική είναι ουσιωδώς ανορθολογικές και παράλογες, και ότι για αυτό τον λόγο αφιφούν κάθε λογική συζήτηση. Είναι

βέβαιο ότι, εάν απομονώσει κανείς την εθνικοσοσιαλιστική φιλοσοφία από το κοινωνικό της περιεχόμενο και εκλάβει τη φιλοσοφία που έχει απομονωθεί κατ' αυτό τον τρόπο ως την έκφραση της νέας νοοτροπίας, δεν θα έχει μπροστά του τίποτα άλλο παρά μόνο παράλογες ασυναρτησίες. Εάν, ωστόσο, τοποθετήσουμε τη φιλοσοφία αυτή και τη γλώσσα της στο πλαίσιο της εθνικοσοσιαλιστικής πολιτικής και οργάνωσης, θα ανακαλύψουμε μια τέλεια ορθολογική και εύλογη δομή πίσω από τις φαινομενικές ασυναρτησίες. Πολλοί επικριτές του εθνικοσοσιαλισμού παραξενεύονται από το γεγονός ότι στη σημερινή Γερμανία συνυπάρχουν δύο διαφορετικές νοοτροπίες, λογικές και γλώσσες: η μία, η οποία αφορά την εθνικοσοσιαλιστική φιλοσοφία, ιδεολογία και προπαγάνδα, εντελώς ανορθολογική· και η άλλη, η οποία αφορά τη σφαίρα της διοίκησης, της οργάνωσης και της καθημερινής επικοινωνίας, εντελώς ορθολογική και τεχνική. Στην πραγματικότητα, ωστόσο, υπάρχει μια και μόνη νοοτροπία, λογική και γλώσσα, και οι δύο μορφές εμφάνισής της καθορίζονται, διαπερνούνται και ενοποιούνται από την ίδια ορθολογικότητα. Η δομή αυτή θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, εάν είναι να αναπτυχθεί μια αποτελεσματική αντι-γλώσσα.

Το σημείο εκκίνησης για την κατανόηση μιας συγκεκριμένης γλώσσας είναι η χρήση της.¹¹ Η εθνικοσοσιαλιστική γλώσσα χρησιμοποιείται ως μέσο προπαγάνδισης, κατήχησης και δικαιολόγησης της ιμπεριαλιστικής επέκτασης σε μεγάλη κλίμακα. Στην κατάσταση στην οποία βρισκόταν η γερμανική κοινωνία κατά το τέλος της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, αυτό σήμαινε την καθιέρωση όλων των ιδιωτικών και κοινωνικών σχέσεων στα πρότυπα μιας μηχανοποιημένης και εξορθολογισμένης πολεμικής παραγωγής, και τη σχεδιασμένη εξάλειψη όλων των εννοιών και αξιών οι οποίες υπερέβαιναν ή παρεμπόδιζαν αυτή

11. Καρλ Βόσσελερ, *The Spirit of Language in Civilization*, μετάφρ. Όσκαρ Έσερ, Νέα Υόρκη, 1932, σ.82f.

την προσπάθεια. Η εθνικοσοσιαλιστική γλώσσα είναι, επομένως, αυστηρά *τεχνική*: οι έννοιές της στοχεύουν σε έναν συγκεκριμένο πραγματιστικό σκοπό, και παγώνουν όλα τα πράγματα, τις σχέσεις και τους θεσμούς στην επιχειρησιακή τους λειτουργία μέσα στο εθνικοσοσιαλιστικό σύστημα. Χάνουν την παραδοσιακή τους σημασία, την «οικουμενικότητα» η οποία τις έκανε κοινό κτήμα του πολιτισμού – αντιθέτως, παίρνουν ένα νέο μοναδικό περιεχόμενο, καθορισμένο αποκλειστικά από την εθνικοσοσιαλιστική τους χρήση. Αυτή η δομή διαπερνά τη γλώσσα της ολοκληρωτικής διοίκησης και γραφειοκρατίας, των διαταγμάτων, των νομοθετημάτων, των δικαστηρίων και, σε μεγάλο βαθμό, της καθημερινής ζωής. Θα δούμε, όμως, ότι και η «μυθολογική» γλώσσα της εθνικοσοσιαλιστικής προπαγάνδας και φιλοσοφίας αντλεί επίσης την ανορθολογική μορφή της από αυτή την τεχνική δομή.

Κάθε τεχνική γλώσσα, ωστόσο, προϋποθέτει μια «υπερ-τεχνική» γλωσσική κοινότητα από την οποία αντλεί την ισχύ και την αίγλη της, αλλιώς δεν θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως καθολικό μέσο δια-υποκειμενικής κατανόησης.¹² Η γλωσσική κοινότητα αυτή είναι κατά κύριο λόγο κοινότητα συναισθημάτων, αισθήσεων, υποκειμενικών επιθυμιών και ενορμήσεων. Η εθνικοσοσιαλιστική γλώσσα βρίσκει την υπερ-τεχνική γλωσσική της κοινότητα στο μυθολογικό επίπεδο της γερμανικής νοοτροπίας, και ιδίως στο σύμπλεγμα εκείνο των ιδεών, ενορμήσεων και ενστίκτων το οποίο συνιστά τη δεξαμενή της γερμανικής διαμαρτυρίας εναντίον του χριστιανικού πολιτισμού. Αλλά αυτό το σύμπλεγμα κινητοποιείται προς όφελος των πραγματιστικών σκοπών του εθνικοσοσιαλισμού και τίθεται στην υπηρεσία της τεχνικής ορθολογικότητας η οποία κατευθύνει τις προσπάθειες για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Καθώς μετασχηματίζει τα μυθολογικά και μεταφυσικά στοιχεία της γερμανικής νοοτροπίας

σε όργανα ολοκληρωτικού ελέγχου και κατάκτησης, ο εθνικοσοσιαλισμός καταστρέφει το μυθολογικό και μεταφυσικό τους περιεχόμενο. Η αξία τους γίνεται αποκλειστικά επιχειρησιακή: γίνονται μέρος της τεχνικής της κυριαρχίας. Η φαινομενικά ανορθολογική φιλοσοφία του εθνικοσοσιαλισμού στην πραγματικότητα αντιπροσωπεύει το τέλος της «γερμανικής μεταφυσικής», τη ρευστοποίησή της από την ολοκληρωτική τεχνική ορθολογικότητα.¹³

Η διαδικασία αυτή εκδηλώνεται στη συντακτική δομή της εθνικοσοσιαλιστικής γλώσσας, στο λεξιλόγιό της, και στη λογική δομή της εθνικοσοσιαλιστικής «επιχειρηματολογίας».

Στη συντακτική της δομή, η εθνικοσοσιαλιστική γλώσσα παρουσιάζει μια διάχυτη ρηματοποίηση των ουσιαστικών, μια συρρίκνωση της συνθετικής δομής των προτάσεων, και τη μετατροπή των προσωπικών σχέσεων σε απρόσωπα πράγματα και δεδομένα.¹⁴ Τα χαρακτηριστικά αυτά, μακράν του να αποτελούν γνωρίσματα μιας νέας «μαγικής» γλώσσας, μάλλον δείχνουν την προσαρμογή της γλώσσας στην τεχνολογική ορθολογικότητα.¹⁵

Αντί να συνεχίσουμε τη γλωσσική ανάλυση (η οποία θα απαιτούσε μια ξεχωριστή μελέτη), θα πρέπει εδώ να περιοριστούμε σε λίγες γενικές παρατηρήσεις για τη σχέση μεταξύ της τεχνικής και της υπερ-τεχνικής γλωσσικής κοινότητας. Η υπερ-τεχνική (μυθολογική) γλωσσική κοινότητα είναι η δεξαμενή των δυνά-

13. Ερνστ Κρικ, "Der deutsche Idealismus zwischen den Zeitaltern", στο *Volk im Verden*, Λειψία, 1933, No 3, σ. 4: «Ο γερμανικός ιδεαλισμός θα πρέπει επομένως να ξεπεραστεί σε μορφή και σε περιεχόμενο, εάν θέλουμε να γίνουμε ένα πολιτικό, ένα ενεργό έθνος». Κατά παρόμοιο τρόπο, ο Όσβαλντ Σπένγκλερ διακήρυξε το τέλος της γερμανικής μεταφυσικής. Βλ. κυρίως το *Jahre den Entscheidung*, κεφάλαιο 1: «Der politische Horizont».

14. Αυτό καταδείχτηκε σε μια εργασία του Χένρυ Πέχτερ.

15. Η δομή μιας τεχνολογικής γλώσσας έχει περιγραφεί από τον Στάνλεϋ Γκερ: "Language and Science", στο *Philosophy of Science*, Απρίλιος 1942, σ. 146ff.

μεων εκείνων που είναι οι πιο εχθρικές και μη υποκείμενες στο πνεύμα και τη γλώσσα του δυτικού πολιτισμού. Η προσεκτικότερη ανάλυση θα δείξει, ωστόσο, ότι ο εθνικοσοσιαλισμός έχει «εξορθολογίσει» αυτές τις δυνάμεις και τους έχει δώσει αυστηρά πραγματιστική σημασία.

Η εθνικοσοσιαλιστική γλώσσα συγκροτείται προφανώς γύρω από «ανορθολογικές» ιδέες όπως είναι ο λαός (Volk), η φυλή, το αίμα και το έδαφος, το Ράιχ. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι όλες αυτές οι έννοιες, παρότι είναι ως προς τη μορφή τους οικουμενικές, στην πραγματικότητα αποκλείουν την οικουμενικότητα. Χρησιμοποιούνται μόνο ως επιμέρους ή ακόμα και ατομικές έννοιες: χρησιμεύουν για την εξύψωση του γερμανικού λαού, της γερμανικής φυλής, του γερμανικού αίματος, και για τη διάκρισή του από τους άλλους λαούς, φυλές και δεσμούς αίματος. Δηλώνουν μοναδικά «δεδομένα» και αντλούν από αυτά τα δεδομένα μοναδικά πρότυπα και αξίες. Επιπλέον, τα δεδομένα τα οποία δηλώνουν είναι τέτοια «από τη φύση τους», δηλαδή τοποθετούνται έξω από το οικουμενικό πλαίσιο του ανθρωπίνου πολιτισμού ως κάτι που ανήκει σε μια ανώτερη τάξη. Σε αυτή την τάξη, η «φυσική» ανισότητα των ανθρώπων είναι ανώτερη από την «τεχνητή» εξίσωσή τους, το σώμα ανώτερο από τον νου, η υγεία ανώτερη από την ηθική, η δύναμη ανώτερη από τον νόμο, το ισχυρό μίσος ανώτερο από την αδύναμη συμπάθεια. Αναφέραμε προηγουμένως ότι όλη αυτή η «μυθολογία» εδράζεται σε μια πολύ συγκεκριμένη εμπειρική βάση,¹⁶ και ότι αυτή η βάση θα πρέπει να αναζητηθεί στη φυσιολογική και ψυχολογική προετοιμασία της γερμανικής κοινωνίας για την ιμπεριαλιστική κατάκτηση του κόσμου.¹⁷ Η πολιτική αυτή απαιτούσε την

καταστροφή όλων των «οικουμενικών» νόμων και προτύπων τα οποία τοποθετούσαν τον γερμανικό λαό στο πλαίσιο του διεθνούς πολιτισμού, και την εξάλειψη όλων των (ηθικών και νομικών) περιορισμών τους οποίους συνεπάγονταν αυτοί οι νόμοι και τα πρότυπα. Ο φαινομενικός ανορθολογισμός της εθνικοσοσιαλιστικής μυθολογίας αναδύεται ως η «ορθολογικότητα» της ιμπεριαλιστικής κυριαρχίας. Έχουμε αναφέρει, επιπλέον, ότι, με δεδομένη την κατάσταση των γερμανικών μαζών στο τέλος της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, η εκπαίδευση στον ολοκληρωτικό ιμπεριαλισμό θα μπορούσε να έχει επιτυχία μόνο στη βάση άμεσων υλικών αντισταθμισμάτων (πλήρης απασχόληση, συμμετοχή στα λάφυρα, ελεγχόμενη απελευθέρωση από παραδοσιακά ταμπού). Η εθνικοσοσιαλιστική μυθολογία υπέθαλψε μάλλον παρά αντιτάχθηκε στον ακραίο πραγματισμό με τον οποίο ο γερμανικός λαός αποδέχτηκε αυτό το αντιστάθμισμα για την απάρνηση των δημοκρατικών ελευθεριών. Κατά έναν αρκετά παράδοχο τρόπο, η εκπαίδευση στον κυνικό πραγματισμό είναι το πνεύμα αυτής της μυθολογίας. Ας σημειωθεί ότι οι κύριες έννοιές της αντικαθιστούν τις κοινωνικές με τις «φυσικές» σχέσεις (την κοινωνία με τον λαό, την τάξη με τη φυλή, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας με το αίμα και το έδαφος, το κράτος με το Ράιχ). Τα τελευταία φαίνεται να είναι πιο συγκεκριμένα και χειροπιαστά από τα πρώτα. Ο λαός και η φυλή παρουσιάζονται ως «δεδομένα», αφού η γέννηση από συγκεκριμένους γονείς σε ένα συγκεκριμένο μέρος είναι ένα δεδομένο, ενώ η τάξη και η ανθρωπότητα είναι αφηρημένες ιδέες. Ένας υγιής άνθρωπος θα πρέπει να ικανοποιεί τις υγιείς του ορμές, και αυτό είναι ένα δεδομένο που ξεπερνά τις περιοριστικές απαιτήσεις της αφηρημένης ηθικής. Ο Εβραίος είναι ένας διακριτός και ορατός ξένος· ακόμα και αν δεν φαίνεται και δεν μιλάει διαφορετικά, έχει διαφορετικές

16. *The Nazi Primer*, μετάφρ. Χ. Λ. Τσάιλντς. Νέα Υόρκη, 1938, σ.4: η εθνικοσοσιαλιστική θεώρηση «δεν είναι θεωρία, αλλά προσαρμόζεται αυστηρά στην υπάρχουσα πραγματικότητα. Το ιδέωδες του εθνικοσοσιαλισμού γεννιέται από την εμπειρία».

17. Αυτή είναι και η ερμηνεία του ίδιου του Χίτλερ.

Βλ. *My New Order*. Νέα Υόρκη, 1941, σ. 104ff., και Ρόμπερτ Λέου, *Neue Internationale Rundschau der Arbeit*, Απριλίου 1941, σ. 137.

χειρονομίες και τρόπους και, σε κάθε περίπτωση, είναι ένας ανεπιθύμητος ανταγωνιστής. Αυτά τα «δεδομένα», είναι πιο ισχυρά από τα πρότυπα μιας αφηρημένης ανθρώπινης ισότητας.

Θα ήταν μοιραίο λάθος, ωστόσο, να εξηγήσουμε την εθνικοσοσιαλιστική μυθολογία ως μια απλή ιδεολογία του ολοκληρωτικού ιμπεριαλισμού, υποστηριζόμενη από τα ποικίλα υλικά οφέλη τα οποία αντλούν πλατιά στρώματα του πληθυσμού από τη Νέα Τάξη Πραγμάτων. Εάν συνέβαινε αυτό, η κατάρρευση της ιμπεριαλιστικής επέκτασης θα έφερε σχεδόν αυτόματα και την κατάρρευση της νέας γερμανικής νοοτροπίας. Η πραγματική σχέση μεταξύ αυτής της νοοτροπίας και της κοινωνικής και πολιτικής δομής είναι πολύ πιο περίπλοκη. Ο εθνικοσοσιαλισμός πέτυχε να επιβάλει στον γερμανικό λαό την πραγματιστική ορθολογικότητα του ολοκληρωτισμού διότι προσέφυγε σε δυνάμεις οι οποίες ανήκουν στα βαθύτερα και ισχυρότερα γνωρίσματα του «γερμανικού χαρακτήρα». Οι δυνάμεις αυτές απελευθερώθηκαν στην κινητοποίηση του μυθολογικού επιπέδου. Είχαν προηγουμένως δαμαστεί και περιοριστεί από τη διαδικασία του χριστιανικού πολιτισμού, αλλά συνέχισαν να ζουν κάτω από το κάλυμμα του, και η εθνικοσοσιαλιστική τους χειραφέτηση συνιστά τη μεγαλύτερη απειλή στον δυτικό πολιτισμό.

Προτού επιχειρήσουμε να ρίξουμε φως σε αυτές τις δυνάμεις, θα θέλαμε να αποφύγουμε δύο παρεξηγήσεις:

1. Μιλώντας για «γερμανικό χαρακτήρα», δεν υποστασιοποιούμε μια διακριτή φυσική ποιότητα του «Γερμανού ανθρώπου». Μάλλον εννοούμε ότι, μέσα από την εξέλιξη της γερμανικής ιστορίας και κάτω από τις ιδιαίτερές της συνθήκες, ο γερμανικός λαός ανέπτυξε συγκεκριμένους τρόπους σκέψης και συναισθήματα που αντιπροσωπεύουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γερμανικής κουλτούρας.

2. Έχουν γίνει πολυάριθμες μελέτες οι οποίες εντοπίζουν τις ρίζες του εθνικοσοσιαλισμού στη γερμανική φιλοσοφία και λογοτεχνία ήδη από τον Λούθηρο, τον Χέρντερ ή τον Νίτσε. Εάν ο εθνικο-

σοσιαλισμός ιδωθεί στο πλήρες εύρος και τη σημασία του, το μόνο αποτέλεσμα τέτοιων μελετών θα ήταν να καταδείξουν ότι οι ρίζες του Εθνικοσοσιαλισμού μπορούν να βρεθούν παντού μέσα στη γερμανική ιστορία από την εποχή της Μεταρρύθμισης. Από εκεί και πέρα, σχεδόν κάθε Γερμανός συγγραφέας θα μπορούσε να επιλεγεί ως πρόδρομος ορισμένων εθνικοσοσιαλιστικών ιδεών, αλλά και σχεδόν κάθε συγγραφέας θα μπορούσε εξίσου να επαινεθεί ως αρνητής αυτών των ιδεών. Το να σαρώνει κανείς τη γερμανική φιλοσοφία και λογοτεχνία αναζητώντας ταιριαστές παραπομπές δεν έχει μεγάλη αξία για την εξήγηση της ψυχολογικής και συναισθηματικής κυριαρχίας αυτού του καθεστώτος πάνω στον λαό.

Ε. Τα ψυχολογικά θεμέλια της νέας νοοτροπίας

Ως σημείο εκκίνησης, ωστόσο, μπορούμε να πάρουμε την ανάλυση του Ερνστ Γιούνγκερ περί του «γερμανικού χαρακτήρα», ίσως την πιο ευφυή εθνικοσοσιαλιστική ανάλυση της νέας νοοτροπίας. Στις αρχικές ενότητες του βιβλίου του *Der Arbeiter*¹⁸, ο Γιούνγκερ αποδίδει τα κρίσιμα γνωρίσματα του γερμανικού χαρακτήρα στο γεγονός ότι ο Γερμανός υπήρξε πάντα «κακός αστός», τα αστικά πρότυπα της ασφάλειας, του δικαίου και της ιδιοκτησίας δεν ρίζωσαν ποτέ στον γερμανικό κόσμο, και, επομένως, του Γερμανού δεν του χρησιμεύει σε τίποτα η μορφή εκείνη της ελευθερίας η οποία βρήκε την έκφρασή της στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ο Γιούνγκερ συνεχίζει δείχνοντας ότι η άνοδος του εθνικοσοσιαλισμού σηματοδοτεί την πραγματικά γερμανική εξέγερση εναντίον του αστικού κόσμου και της κουλτούρας του (ενός κόσμου ο οποίος, σύμφωνα με τον ίδιο, περιλαμβάνει επίσης και τον μαρξιστικό

18. Ερνστ Γιούνγκερ, *Der Arbeiter*, Αμβούργο, 1932.

σοσιαλισμό και το εργατικό κίνημα), μια εξέγερση που θα αντικαταστήσει την αστική ζωή με μια νέα μορφή ζωής, τη ζωή του «εργάτη» ο οποίος εξουσιάζει απόλυτα έναν απόλυτα τεχνικό κόσμο, του οποίου η ελευθερία έγκειται στην αυθόρμητη αφοσίωσή του στην τεχνική τάξη πραγμάτων, του οποίου η συμπεριφορά είναι συμπεριφορά στρατιώτη, και του οποίου η ορθολογικότητα είναι η ορθολογικότητα της ολοκληρωτικής τεχνολογίας. Το βιβλίο του Γιούνγκερ είναι το αρχέτυπο της εθνικοσοσιαλιστικής ενόπλισης μεταξύ μυθολογίας και τεχνολογίας, ένα βιβλίο στο οποίο ο κόσμος του «αίματος και του εδάφους» αναδύεται ως γιγαντιαία, πλήρως μηχανοποιημένη και εξορθολογισμένη επιχείρηση, η οποία διαπλάθει τη ζωή των ανθρώπων σε τέτοιο βαθμό, ώστε αυτοί να επιτελούν με αυτόματα ακρίβεια την κατάλληλη λειτουργία στον κατάλληλο χώρο και χρόνο, ένας κόσμος ωμού πραγματισμού χωρίς χώρο και χρόνο για «ιδανικά». Όμως, αυτός ο καθολικά τεχνολογικός κόσμος γεννιέται και τρέφεται από μια υπερ-τεχνολογική πηγή, την οποία ο Γιούνγκερ προσδιορίζει καταφεύγοντας στα «αντι-αστικά» γνωρίσματα του γερμανικού χαρακτήρα. Υπάρχει κάποια βάση στον χαρακτηρισμό του μυθολογικού επιπέδου της γερμανικής νοοτροπίας ως αντι-αστικό;

Είχε ανέκαθεν παρατηρηθεί ότι οι αρχετυπικές εκφράσεις της γερμανικής κουλτούρας είναι ανταγωνιστικές προς τη δομή του δυτικού πολιτισμού. Υπάρχει ποιοτική διαφορά ακόμα και εντός της ίδιας διάστασης: αν συγκρίνουμε τον Λούθηρο με τον Καλβίνο και τους Πουριτανούς, τον γερμανικό με τον γαλλικό και τον ιταλικό γοτθικό ρυθμό, τον Χέλντερλιν με τον Ουίλλιαμ Μπλέικ, τον γερμανικό με τον γαλλικό και τον βρετανικό ορθολογισμό, την εικόνα του μεσαιωνικού Κάιζερ με την εικόνα των Γάλλων και των Βρετανών βασιλέων. Ο ασυνήθιστος χαρακτήρας της γερμανικής κουλτούρας έχει περιγραφεί με κατηγορήματα όπως υπερβατικός, ρομαντικός, δυναμικός, άμορφος, σκοτεινός, παγανιστικός, εσωτεριστικός (*innerlich*),

αρχέγονος. Όλα αυτά τα κατηγορήματα φαίνεται να περιγράφουν μια νοητική και συναισθηματική δομή η οποία υπερβαίνει την εμπειρική πραγματικότητα, και την υπερβαίνει για λόγους οι οποίοι είναι και αυτοί οι ίδιοι υπερβατικοί. Αμφισβητεί την πραγματικότητα αντιπαράβλλοντάς την με μια σφαίρα που είναι δύσκολο να συλληφθεί και να οριστεί, μια σφαίρα η οποία υποδεικνύεται από τις ειδικά γερμανικές έννοιες της φύσης, του πάθους (*Leidenschaft*), της ψυχής (*Seele*), του πνεύματος (*Geist*). Στο πλαίσιο της σύγκρουσης ανάμεσα στις δύο αυτές σφαίρες, οι ορμές, οι ενορμήσεις και οι ενέργειες των ανθρώπων γίνονται μια εκρηκτική και καταστροφική δύναμη, η οποία απειλεί όλο το σύστημα των κοινωνικών περιορισμών: η φιλία, η πίστη, η αγάπη αλλά και το μίσος και η προδοσία παίρνουν στοιχειώδεις μορφές, και ο ουρανός κατοικείται κατά παράδοξο τρόπο και από χριστιανικούς, αλλά και από αρχαίους και παγανιστικούς θεούς. Οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και μεταξύ αυτών και της φύσης είναι τρομακτικά στενές και άμεσες· είναι σαν όλες οι κοινωνικές διαμεσολαβήσεις να έχουν εξασθενήσει ή και να έχουν εξαλειφθεί, και σαν οι άνθρωποι αυτοί, ακόμα κι αν δεν μιλάνε με στίχους, να μιλάνε μια γλώσσα η οποία είναι ξένη προς την απειλή του πολιτισμού (*Zivilisation*). Αυτό με τη σειρά του ενισχύει τη μεταφυσική μοναξιά και την ανεκπλήρωτη επιθυμία που χαρακτηρίζουν τα αντιπροσωπευτικά έργα της γερμανικής λογοτεχνίας και τέχνης.

Τα γνωρίσματα αυτά δεν περιορίζονται στα έργα τέχνης, στη λογοτεχνία και τη μουσική, αλλά μπορούν επίσης να βρεθούν στην καθημερινή συμπεριφορά και τα έθιμα του γερμανικού λαού. Εμφανίζονται στα κατάλοιπα του φολκλόρ τα οποία ακόμα διατηρούνται, στην υπερροχή της ψυχής (*Gemüt*), στην ιδιότυπη γερμανική στάση απέναντι στη φύση, στην περίφημη γερμανική απλότητα.¹⁹

19. Για το μυθολογικό επίπεδο της γερμανικής νοοτροπίας και τις συγκεκριμένες εκφάνσεις του βλ.

Τα χαρακτηριστικά που μόλις περιγράψαμε μπορεί κάλλιστα να έρχονται σε αντίθεση με την ορθολογικότητα, τη σαφήνεια, τη μετρησιμότητα και την τάξη τις οποίες οι Γερμανοί επισημαίνουν ως τα «μη-γερμανικά» γνωρίσματα του δυτικού πολιτισμού. Και τα γερμανικά γνωρίσματα θα μπορούσαν ακόμα και να χαρακτηριστούν «αντι-αστικά», εάν βλέπαμε τον αστικό κόσμο από την πλευρά της επιχειρηματικής του φιλοσοφίας, ως έναν κόσμο επισφαλούς ισορροπίας ανάμεσα σε δικαιώματα και υποχρεώσεις, στον οποίο όλες οι υποκειμενικές αξίες είναι σαφώς υποταγμένες στις αντικειμενικές προδιαγραφές της προσφοράς και της ζήτησης, της ανταλλαγής και των επαγγελματικών συμβολαίων. Η έμφαση του Γιούνγκερ στα αντι-αστικά στοιχεία του γερμανικού χαρακτήρα, ωστόσο, δεν είναι τίποτα άλλο παρά όργανο πολιτικής προπαγάνδας, το οποίο χρησιμεύει στο να εξωραΐσει την εθνικοσοσιαλιστική τάξη παρουσιάζοντάς την ως αντικαπιταλιστική επανάσταση, και τα γνωρίσματα αυτά θα πρέπει να ερμηνευθούν σε αρκετά διαφορετική βάση.

Μια ορθολογική αιτιολόγηση για την έμφαση στα «αντι-αστικά» στοιχεία του γερμανικού χαρακτήρα μπορεί να αναζητηθεί στο γεγονός ότι, μέχρι και τις αρχές του εικοστού αιώνα, η μεσαιά τάξη δεν είχε διαμορφώσει ουσιαστικά τη δομή της γερμανικής κοινωνίας. Η παρατεταμένη κυριαρχία του φεουδαλισμού στη Γερμανία είχε ως αποτέλεσμα να μην ενσταλαχθούν ποτέ πλήρως στον γερμανικό πληθυσμό οι μορφές ενσωμάτωσης και ελέγχου που χαρακτηρίζουν την κοινωνία των μεσαιών τάξεων. Μεγάλες μερίδες του γερμανικού λαού παρέμεναν κάτω από ημι-φεουδαλικές μορφές ενσωμάτωσης και ελέγχου: οι σχέσεις κυριαρχίας και υποταγής ήταν πιο άμεσες, συγκεκριμένες και «προ-

σωπικές», από ό,τι σε ένα σύστημα γενικευμένης εμπορευματικής παραγωγής και οικονομίας της αγοράς. Αυτό το στοιχείο θα μπορούσε να συμβάλει στην εξήγηση των «πατριαρχικών» και αυταρχικών στοιχείων των σχέσεων αυτών. Υπήρχε η έντονη τάση να θεωρούν την κυβέρνηση περισσότερο φυσικό παρά κοινωνικό θεσμό και να την αντιμετωπίζουν ως κάτι εξωτερικό ως προς την προσωπική ζωή του καθενός, κάτι στο οποίο το άτομο θα μπορούσε να υποταχθεί άνευ όρων χωρίς να εγκαταλείπει την «προσωπικότητά» του. Ο γερμανικός ατομικισμός και ο αυταρχισμός, η αυτοπεποίθηση και η γραφειοκρατία, είναι δυο όψεις ενός και του αυτού φαινομένου: της περιορισμένης εμβέλειας της μικροαστικής ενσωμάτωσης και ελέγχου. Κατά συνέπεια, πριν την άνοδο του εθνικοσοσιαλισμού, η πραγματιστική και τεχνολογική ορθολογικότητα που είναι τυπική στις ανεπτυγμένες κοινωνίες των μεσαιών τάξεων δεν χαρακτήριζε σχεδόν καθόλου τη γερμανική κοινωνία. Μεγάλες μερίδες της κοινωνίας δεν είχαν ενσωματωθεί ποτέ στο σύστημα της ορθολογικής κυριαρχίας και αξιοποίησης της ύλης· δεν ήταν διαποτισμένες με το «πνεύμα του καπιταλισμού». Μια ολόκληρη διάσταση του γερμανικού νου παρέμενε σχετικά ελεύθερη από τα πρότυπα της χρησιμότητας, της σκοπιμότητας και της αποδοτικότητας. Η διάσταση αυτή έγινε η έδρα της «ψυχής», η οποία διατήρησε μια ορισμένη αυτάρκεια και αυτονομία έναντι των περιορισμένων και ρυθμισμένων κοινωνικών σχέσεων.

Μια παρόμοια αυτάρκεια και αυτονομία διατηρήθηκε και στη σφαίρα της «φύσης». Η φύση παίζει ιδιότυπο ρόλο στη γερμανική σκέψη και το συναίσθημα. Αντιμετωπίζεται κατά κύριο λόγο όχι απλώς ως ύλη η οποία προορίζεται να τιθασευτεί και να χρησιμοποιηθεί από τον άνθρωπο, όχι απλώς ως το περιβάλλον ή η βάση της κοινωνικής λειτουργίας, αλλά ως η ανεξάρτητη πηγή των πιο θεμελιωδών ενορμήσεων, ορμών και επιθυμιών του ανθρώπου. Αυτή η μάλλον προ-χριστιανική, παγανιστική σύλληψη της φύσης συνεπάγεται μια ισχυρή δι-

την εργασία με τίτλο «Private Morale in Germany», στην οποία παραπέμφαμε προηγουμένως, και την εργασία του Μαξ Χορκχάιμερ «The end of Reason», στο *Studies in Philosophy and Social Science*, τ. ΙΧ, 1941, No. 3, σ. 383.

αμαρτία εναντίον του πολιτισμού: η φύση επιβάλλει πρότυπα και αξίες οι οποίες συχνά υπερβαίνουν αυτές του πολιτισμού και, επομένως, συγκροτούν μια σφαίρα εντός της οποίας ο άνθρωπος ζει «πέραν του καλού και του κακού». Ο άνθρωπος είναι φύση όσο και τα άλλα έμβια όντα, και η «ψυχή» του είναι το σύμβολο της φυσικής, υπο-κοινωνικής ύπαρξής του. Σε σύγκριση με τη «φυσική» σφαίρα του ανθρώπου, όλο το δίκτυο των κοινωνικών σχέσεων καθίσταται μια μάλλον δευτερεύουσα και ξένη σφαίρα. Η πραγματική ικανοποίηση του ανθρώπου ξεπηδά από τη φυσική του ύπαρξη, από τη ζωή και την ψυχή του, που παραμένουν χαρακτηριστικά ανταγωνιστικές προς τη ζωή του πολιτισμού.²⁰

Αυτή η υποβόσκουσα διαμαρτυρία εναντίον του πολιτισμού, τώρα, μπορεί εύκολα να ενεργοποιηθεί και να γίνει ο καταλύτης ενός μαζικού κοινωνικού

κινήματος. Στη γερμανική ιστορία, συναντούμε ξανά και ξανά την παράξενη συνένωση ανάμεσα στα «απώτατα βάθη» της ψυχής και τα απώτατα βάθη της κοινωνίας, μια συνένωση η οποία δίνει στα πολυάριθμα λαϊκά κινήματα της σύγχρονης Γερμανίας τα ιδιαίτερα τους χαρακτηριστικά. Αυτά τα κινήματα αντλούν τη δύναμή τους από τη δράση όχι συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, οι οποίες ενοποιούνται από κάποιο κοινό ορθολογικό συμφέρον, αλλά «μαζών» οι οποίες ενοποιούνται στη βάση συγκεκριμένων υπο-κοινωνικών ενορμήσεων και ενστίκτων. Αυτό το γεγονός υποδεικνύει ο Ερνστ Κρικ όταν λέει ότι ο εθνικοσοσιαλισμός έκανε έκκληση στη «φυσική τάξη» πάνω στην οποία εδράζεται κάθε κοινωνική τάξη, στα «ενστικτώδη βάθη» (*seelische Untergrunde*) του λαϊκού πολιτισμού (*Volkstum*), στις «κατώτερες περιοχές της ψυχής» (*seelische Unterwelt*).²¹ Η έκκληση γίνεται περισσότερο στην ψυχολογική και τη συναισθηματική παρά στην κοινωνική θέση, και οι μάζες που ανταποκρίνονται στην έκκληση αυτή

20. Στο *Mein Kampf*, ο Χίτλερ χρησιμοποιεί την έννοια της φύσης σχεδόν αποκλειστικά για να αντιπαραθέσει τις «πραγματικές» ανθρώπινες σχέσεις και θεσμούς στις «διστραμμένες» μορφές του χριστιανικού πολιτισμού.

21. Ερνστ Κρικ, *Nationalpolitische Erziehung*, Λειψία, 1933, σσ. 34, 37.

συγκροτούνται τέμνοντας εγκάρσια τις καθορισμένες γραμμές της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Ένα τέτοιο εθνικο-λαϊκιστικό κίνημα γίνεται επομένως εύκολα αντικείμενο διαχείρισης και ελέγχου «από τα πάνω» και αξιοποιείται για τον μετασχηματισμό των μορφών και τη μετατόπιση του βάρους της κοινωνικής κυριαρχίας χωρίς να αναστατώνεται η δομή της διαστρωμάτωσης η οποία επικρατεί. Με το να φέρνει κοντά τις πιο αποκλίνουσες κοινωνικές ομάδες, το εθνικο-λαϊκιστικό κίνημα αποκλείει την πραγμάτωση ενός συγκεκριμένου κοινωνικού συμφέροντος. Καθώς κινητοποιείται από την επιθυμία να κατευνάσει την πίεση της αδικίας και της απογοήτευσης, εκτρέπεται γρήγορα εναντίον άλλων εχθρών. Για παράδειγμα, ο εθνικοσοσιαλισμός υποκίνησε τις μάζες να πολεμήσουν τους Εβραίους και τους «καπιταλιστές πλουτοκράτες», αλλά η εξολόθρευση των Εβραίων και η παρακμή του «χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου» βοήθησαν να ενισχυθεί η δύναμη εκείνων των βιομηχανικών ομίλων οι οποίοι κυριαρχούσαν ήδη στη γερμανική κοινωνία.²²

Η χειραγώγηση του εθνικο-λαϊκιστικού κινήματος καθίσταται εφικτή από το γεγονός ότι οι υποκινούμενες μάζες απολαμβάνουν κάποιο άμεσο αντιστάθμισμα. Τα υλικά οφέλη που έχουμε ήδη αναφέρει υποστηρίζονται και συμπληρώνονται από όχι λιγότερο σημαντικά αντισταθμίματα για τις ματαιωμένες ορμές και τα ένστικτα τα οποία τροφοδοτούν την υποβόσκουσα «δυσφορία προς τον πολιτισμό». Οι μάζες απελευθερώνονται και κινητοποιούνται με έναν τρόπο ο οποίος διαιωνίζει την απογοήτευσή τους κάτω από δυσμενέστερες μορφές ελέγχου. Οι επιθετικές τους τάσεις κατευθύνονται εναντίον του αδύναμου και του ανίσχυρου, του άγνωστου και του ξένου, εναντίον της διανοησης και της ασυμβίβαστης κριτικής, εναντίον της πολυτέλειας και της επιδεικτικής διασκέδασης. Η επιδίωξη της δικαιοσύνης, της ελευθερίας και της ευτυχίας διαστρέφονται σε μια

εκδίκηση εναντίον εκείνων που φαίνεται να απολαμβάνουν τη ζωή, που δεν μοχθούν, που είναι ικανοί να εκφράζουν και να γνωρίζουν τις επιθυμίες τους. Η ιδέα της ανθρώπινης ελευθερίας εμφανίζεται ως προσπάθεια να ισοπεδωθεί ό,τι βρίσκεται ψηλότερα παρά να υψωθεί ό,τι βρίσκεται χαμηλότερα. Τα εθνικοσοσιαλιστικά θεάματα μιμούνται το μεγαλείο της ηρωικής εποχής της ευρωπαϊκής κοινωνίας, ή τη λάμψη και τις απολαύσεις της προεπαναστατικής γαλλικής αριστοκρατίας τις οποίες μεταβιβάζουν σε μικρές δόσεις στους απλούς ανθρώπους. Μετά από κάθε τέτοια δόση, θα εκτελέσουν πιο πρόθυμα τα καθήκοντά τους προς το ολοκληρωτικό κράτος.²³

Όλες αυτές οι ευεργεσίες συνδέονται με τη χειραφέτηση της «φύσης» έναντι του πολιτισμού. Είναι αυτή η επίκληση που τις κάνει να λειτουργούν ως καταλύτης της επιθετικότητας και, ταυτόχρονα, ως αναλγητικό για την υποταγή. Οι «κατώτερες περιοχές» απελευθερώνονται από τους περιορισμούς που τους έθετε ο χριστιανικός πολιτισμός, αλλά απελευθερώνονται με τέτοιο τρόπο ώστε οι απελευθερωμένες ενορμήσεις να ενισχύουν τις ολοκληρωτικές μορφές κυριαρχίας. Το φυσικό «δικαίωμα του σώματος» αντικαθιστά το λογικό επιχείρημα, το οποίο απειλεί να διαπεράσει το δίκτυο της «λαϊκής κοινότητας» και να ανακαλύψει το τρομοκρατικό της θεμέλιο.²⁴ Η επίσημη φροντίδα για την υγεία και την ομορφιά βελτιώνει το κρατικό απόθεμα εργασίας και στρατιωτικής δύναμης, και η «φυσική» στάση προς το σεξ ενθαρρύνει την αύξηση της γεννητικότητας. Η διαστροφή του χριστιανισμού σε εθνικο-λαϊκή θρησκεία επιτρέπει στον άνθρωπο να έχει καθαρή συνείδηση καθώς

23. Για τη χρήση της «νέας άδειας» στην υπηρεσία της εθνικοσοσιαλιστικής πολιτικής για τον πληθυσμό και την εργασία βλ. *Inside Germany Reports*, No. 19, 1941, σ. 15, και *Juristische Wochenschrift*, LX, 1937, No. 48, σ. 3057f. Σχετικά με τη λειτουργία των εθνικοσοσιαλιστικών θεαμάτων, βλ. Ε. Ρ. Πόουπ, *Munich Playground*, Νέα Υόρκη, 1941, σ. 40.

24. Χίτλερ, *Mein Kampf*, Reynal and Hitchcock (ed.), σ. 613ff.

22. Φραντς Νόυμαν, *Behemoth*, σ. 275· Χάγκεν, *Will Germany Crack?*, σ. 128.

αποτινάσσει τους ηθικούς περιορισμούς στον αγώνα για ζωή και εξουσία, εξολοθρεύει τους αδύναμους και αβοήθητους, εκμεταλλεύεται τον συνάνθρωπό του και διευρύνει αδίστακτα τον ζωτικό του χώρο.²⁵ Αλλά αυτός ο νεο-παγανιστικός νατουραλισμός επιτελεί μια λειτουργία που πηγαιίνει ακόμα πιο μακριά: καταστέλλει την επιθυμία να υπερβεί κανείς την επικρατούσα τάξη πραγμάτων προς όφελος μιας πιο δίκαιης και καλής τάξης και παραδίδει τον άνθρωπο στην ολότητα του, στις κοσμικές δυνάμεις οι οποίες διαφεντεύουν τη ζωή του. Η εξάλειψη της πίστης σε μια άλλη τάξη πραγμάτων είναι που ίσως αποτελεί το πιο επικίνδυνο επίτευγμα του εθνικοσοσιαλισμού.

ΣΤ. Η εξάλειψη της πίστης

Στην Ιταλία λένε ένα αστείο για τον Μουσολίνι: «Ο Μουσολίνι πεθαίνει και πηγαίνει στον παράδεισο, όπου γίνεται μια τεράστια εκδήλωση προς τιμήν του ...Εν μέσω της εκδήλωσης, ο σιγιόρ Μουσολίνι ξαφνικά παρατηρεί ότι το στέμμα του είναι μεγαλύτερο από αυτό του Θεού και ρωτά ευγενικά γιατί. “Εγώ έδωσα στον λαό σου μια μέρα νηστείας”, απάντησε ο Θεός. “Εσύ τους έδωσες εφτά. Εγώ τους έδωσα την πίστη, και εσύ τους την πήρες πίσω. Είσαι σημαντικότερος άνθρωπος από μένα”». Το αστείο αυτό θα μπορούσε να αποτυπώνει τους ψυχολογικούς μηχανισμούς που διαμορφώνουν και διαιωνίζουν το φρόνημα στις φασιστικές χώρες. Οι τελευταίες προτάσεις είναι πιο κατάλληλες για τη Γερμανία παρά για τον ιταλικό φασισμό. Πράγματι, ένα από τα πιο βασικά επιτεύγματα του εθνικοσοσιαλισμού υπήρξε το «να πάρει πίσω την πίστη από τους ανθρώπους». Όσο κι αν φαίνεται παράξενο, η αταλάντευτη αφοσίωση των ανθρώπινων οργάνων της εθνικοσοσιαλιστικής κυριαρχίας βασίζεται, σε μεγάλο βαθμό, στο γεγονός ότι ο εθνικοσοσιαλισμός κατάφερε να εξαλείψει

την πίστη τους. Αναφερθήκαμε στη διαδικασία της πλήρους απομυθοποίησης και στον κυνικό πραγματισμό που κατέλαβε τον γερμανικό λαό. Μπορούμε τώρα να επιχειρήσουμε μια εκτίμηση της σημασίας της διαδικασίας αυτής για το εθνικοσοσιαλιστικό φρόνημα.

Η πίστη την οποία κατέστρεψε ο εθνικοσοσιαλισμός προκειμένου να οικοδομήσει το δικό του σύστημα δεν είναι κυρίως η θρησκευτική πίστη. Είναι μάλλον η πίστη στα πρότυπα και τις αξίες του χριστιανικού πολιτισμού στον βαθμό που δεν έχουν άμεση «χρηματική αξία», στον βαθμό, δηλαδή, που δεν έχουν υλοποιηθεί στην πρακτική συμπεριφορά των ατόμων, των ομάδων και των εθνών. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν όχι μόνο τα ανώτατα δόγματα του χριστιανισμού, αλλά επίσης και οι δεδηλωμένες αρχές της κοσμικής ηθικής, του επιχειρηματικού ήθους και της πολιτικής. Πρώτιστο μέλημα της εθνικοσοσιαλιστικής προπαγάνδας ήταν να διδάξει ότι οι περίφημες ιδέες της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας των ευκαιριών, της αντιπροσώπευσης, του διεθνούς δικαίου και της τάξης δεν είναι παρά ιδεολογικοί χειρισμοί, ένα λεπτό πέπλο πίσω από το οποίο εξακολουθούσαν να επιβάλλονται τα συμφέροντα της εξουσίας και του χρήματος.²⁶ Ο εθνικοσοσιαλισμός σφυρηλάτησε στα κεφάλια των ακολούθων του την ιδέα ότι ο κόσμος είναι μια αρένα στην οποία κερδίζει τον αγώνα ο πιο ισχυρός και αποτελεσματικός ανταγωνιστής, και ότι όποιος θέλει να τα βγάλει πέρα σε αυτό τον κόσμο το καλύτερο που έχει να κάνει είναι να ξεχάσει κάθε υπερβατική ιδέα η οποία παρεμποδίζει την αποτελεσματική χρήση των μέσων του, και να προσηλωθεί στα ωμά αντικειμενικά δεδομένα.²⁷ Η

26. Χίτλερ, *Mein Kampf*, σ. 521ff.: *My New Order*, σ. 167; Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ, *Der Mythos des 20ten Jahrhunderts*, Μόναχο, 1933, σσ. 202f., 540f.

27. Η άποψη αυτή διακηρύχθηκε με τον πλέον πειστικό τρόπο από τον Όσβαλντ Σπένγκλερ: «Στον ιστορικό κόσμο δεν υπάρχουν ιδανικά, αλλά μόνο γεγονότα. Δεν υπάρχει λογική, ειλικρίνεια, ισότητα, τελικός σκοπός, παρά μόνο γεγονότα, και όποιος δεν

25. *The Nazi Primer*, σ. 73f.

αδίστακτη αξιοποίηση κάθε διαθέσιμου μέσου για την απόσπαση μεγαλύτερου μεριδίου στην κατανομή της εξουσίας – αυτή είναι, σύμφωνα με τον εθνικοσοσιαλισμό, η πιο σημαντική αρχή τόσο της ατομικής όσο και της κοινωνικής και πολιτικής δράσης.²⁸

Για να κατανοήσουμε τη ραγδαία διάδοση αυτής της στάσης στον γερμανικό πληθυσμό θα πρέπει να εξετάσουμε με συντομία τη θέση του εργατικού κινήματος. Πολύ περισσότερο από ό,τι στις άλλες δυτικές χώρες, στη Γερμανία το κίνημα αυτό απέκτησε τη δύναμή του κάτω από την επιρροή της μαρξιστικής θεωρίας και πρακτικής. Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα και τα σωματεία διατήρησαν τις βασικές αρχές του μαρξισμού στο πρόγραμμά τους, ακόμα και αφότου τις είχαν εγκαταλείψει στην πράξη. Την εποχή της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, ο μαρξισμός είχε γίνει οργανικό μέρος της γερμανικής κουλτούρας: δεν ήταν μόνο πίστη, αλλά είχε επίσης θεσμοθετηθεί σε κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις και ήταν παρών στο σπίτι, στην οικογένεια, στο κίνημα της νεολαίας, στα σχολεία, ακόμα και στις εκκλησίες. Εάν, τώρα, συγκρίνουμε τη φιλοσοφία του γερμανικού με τη φιλοσοφία του αμερικάνικου ή του βρετανικού εργατικού κινήματος, θα παρατηρούμε τον βαθμό στον οποίο η πρώτη συνδεόταν με «υπερβατικές» έννοιες και αξίες. Η διαλεκτική, η έννοια των εγγενών αντικειμενικών νόμων του καπιταλισμού και της αντικειμενικής αναγκαιότητας του σοσιαλισμού, καθώς και η πίστη στη διεθνή αλληλεγγύη του προλεταριάτου είχαν διαμορφώσει μια παγιωμένη εννοιολογική και συναισθηματική δομή. Η πραγματιστική πολιτική του αγώνα

το συνειδητοποιεί αυτό θα έπρεπε να γράφει βιβλία για την πολιτική, αλλά ας μην προσπαθήσει να κάνει πολιτική» (*The Decline of the West*, μετάφρ. Charles Francis Atkinson, Νέα Υόρκη, 1926, τ. 11, σ. 368). Συνεπώς, το μόνο πράγμα που χρειάζεται ένα έθνος για να νικήσει στον διεθνή ανταγωνισμό είναι να «είναι σε φόρμα» (με την έννοια του σύγχρονου αθλητισμού), αυτός ακριβώς είναι ο ορισμός του κράτους (*Jahre der Entscheidung*, ο.π., σ. 24).

28. Χίτλερ, *My New Order*, σσ. 104f., 200.

για άμεσα οφέλη μέσα στην κατεστημένη κοινωνική τάξη ποτέ δεν εξάλειψε εντελώς την «εσχατολογική» ελπίδα για το τελικό βασίλειο της ελευθερίας. Όσο περισσότερο, ωστόσο, το γερμανικό εργατικό κίνημα διασπάτο στην εργατική αριστοκρατία και γραφειοκρατία, από τη μια πλευρά, και στη μάζα των ανέργων ή προσωρινά εργαζομένων, από την άλλη, τόσο περισσότερο η πίστη στην τελική υλοποίηση του σκοπού παραχωρούσε τη θέση της στο πνεύμα του προσηγυμένου πραγματισμού. Σε μια οικονομία με δέκα εκατομμύρια ανέργων, η εργασία μετατράπηκε από δικαίωμα σε έπαθλο, εξαρτώμενο από την αποτελεσματική και υπάκουη συμπεριφορά. Επιπλέον, μέσα από τις πράξεις τους, οι ηγέτες της εργατικής γραφειοκρατίας είχαν προωθήσει τη διαδικασία της απομυθοποίησης πολύ πριν την αναλάβουν οι εθνικοσοσιαλιστές. Προετοιμάστηκε έτσι το έδαφος για την εθνικοσοσιαλιστική κατάκτηση: τα απλά δεδομένα της πλήρους απασχόλησης και του αποτελεσματικού ελέγχου επί της οικονομικής διαδικασίας προφανώς βαραίνουν περισσότερο από τα υπολείμματα της σοσιαλιστικής πίστης.

Όσον αφορά τους αγρότες, τις ομάδες των μικρών και μεσαίων επιχειρηματιών, τους τεχνίτες και τα λευκά κολάρα, η επιρρέπειά τους στον εθνικοσοσιαλιστικό πραγματισμό μάλλον δεν χρειάζεται και καμιά εξήγηση. Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης δεν μπόρεσε να ανακαταστήσει ή να ελέγξει τη διαδικασία της συγκεντροποίησης η οποία υπέτασσε όλο και πιο ραγδαία τους πιο αδύναμους στη δύναμη των ισχυρών. Δεν επηρεάστηκαν ποτέ ουσιαστικά από το σοσιαλιστικό κίνημα, και ήταν έτοιμοι να αποδεχτούν οποιονδήποτε «αστερισμό στοιχείων» θα τους παρέixe ασφάλεια χωρίς να απαλοτριώσει την περιουσία τους.

Η καταστροφή της πίστης, ωστόσο, είναι μια αμιγώς αρνητική διαδικασία, η οποία θα μπορούσε να εξηγήσει τη διάλυση ενός συστήματος αλλά δύσκολα επαρκεί για να εξηγήσει την οικοδόμηση ή την αντοχή μιας συνεκτικής τάξης πραγμάτων. Και πώς θα μπορούσε μια

τέτοια καταστροφική διαδικασία να εξηγήσει την κατασκευή και τη διαιώνιση του φρονήματος; Μήπως η κατηρημένη πίστη του γερμανικού λαού αντικαταστάθηκε από μια άλλη, ισχυρότερη πίστη, δηλαδή την πίστη στον χαρισματικό ηγέτη και την αλάνθαστη εξουσία του; Θα ασχοληθούμε πρώτα με αυτό το τελευταίο ερώτημα.

Θα μπορούσαμε, βέβαια, να εξηγήσουμε την εντυπωσιακή αφοσίωση του γερμανικού λαού στον Χίτλερ, και την ακόμα πιο εντυπωσιακή συνοχή του εθνικοσοσιαλιστικού συστήματος, υποθέτοντας απλώς μια σχεδόν απεριόριστη πίστη στο πρόσωπο και το καθεστώς τους. Κάνοντάς το αυτό, ωστόσο, θα συσκοτίζαμε την ουσιώδη διαφορά ανάμεσα στην παλιά και τη νέα γερμανική νοοτροπία και θα περιγράφαμε τα γεγονότα με ανεπαρκή τρόπο. Πίστη σημαίνει εμπιστοσύνη χωρίς επαλήθευση και χωρίς αντισταθμίματα, εμπιστοσύνη η οποία δεν επιβάλλεται και δεν συντηρείται από έξω. Η συμπεριφορά της πλειοψηφίας του γερμανικού λαού δεν παρουσιάζει κανένα από αυτά τα χαρακτηριστικά. Είναι αλήθεια ότι ακολουθούν το καθεστώς ακόμα και χωρίς άμεσο εκφοβισμό, αλλά το ακολουθούν με μια ορισμένη επιφύλαξη. Εμπιστεύονται το καθεστώς μέχρι ενός ορισμένου σημείου. Το σημείο αυτό δεν είναι το ανεκτό όριο της ψυχολογικής και ηθικής πίεσης. Είναι μάλλον μια εμφανής αποτυχία του καθεστώτος να διατηρήσει το σύστημα της ολοκληρωτικής πειθαρχίας σε λειτουργία στην πλήρη αποδοτικότητα και δυναμικότητά του. Ακόμα κι έτσι, όμως, το κρίσιμο σημείο δεν έχει ακόμα προσδιοριστεί επαρκώς. Θα πρέπει να προσθέσουμε μια ουσιώδη προϋπόθεση: ο κλονισμός του καθεστώτος θα πρέπει να συμπίπτει με μια πραγματική δυνατότητα να εγκαθιδρυθεί ένα δημοκρατικό καθεστώς το οποίο να μπορεί να εξασφαλίσει πλήρη απασχόληση και υλική ασφάλεια. Το αναφέραμε προηγουμένως και επιστρέφουμε σε αυτό ξανά και ξανά διότι πρόκειται για το σημείο εκείνο όπου η εθνικοσοσιαλιστική εκπαίδευση αποδίδει καρπούς. Ο προσγει-

ωμένος πραγματισμός και η καταστροφή της πίστης προβάλλουν εδώ ως ένας ισχυρός δεσμός μεταξύ του λαού και του καθεστώτος. Ο λαός υποστηρίζει το καθεστώς στη βάση ωμών δεδομένων, όχι στη βάση ιδανικών και υποσχέσεων. Θα σταθμίσει τα δεδομένα της εθνικοσοσιαλιστικής τάξης πραγμάτων έναντι των δεδομένων εκείνης της τάξης πραγμάτων που θα ακολουθήσει την πτώση του καθεστώτος. Και ο λαός σίγουρα θα προτιμήσει την πειθάρχηση στους εγχώριους κυβερνώντες από την πειθάρχηση σε ξένους κυβερνώντες, και την εθνική ανεξαρτησία από την υποδούλωση.²⁹

Το ότι ο ισχυρότερος ηθικός δεσμός μεταξύ του λαού και του καθεστώτος συνίσταται στην πλήρη έλλειψη πίστης παρά στην πίστη είναι ένα γεγονός που σχετίζεται με το ερώτημα εάν είναι δικαιολογημένη η διάκριση μεταξύ λαού και καθεστώτος ή όχι. Θα πρέπει να θέσουμε αυτό το ερώτημα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο. Αυτή τη στιγμή, δεν δικαιολογείται μια ξεκάθαρη διάκριση. Είναι βέβαιο ότι το καθεστώς λειτουργεί μόνο μέσω της θεσμοθετημένης τρομοκρατίας, αλλά η πλειοψηφία του πληθυσμού έχει αποδεχτεί τη γλώσσα των στοιχείων και έχει ταυτιστεί με το καθεστώς. Τα υπόλοιπα γίνονται με την καθολική οργάνωση. [...]

Z. Ο μετασχηματισμός του φρονήματος σε τεχνολογία

Μπορούμε τώρα να επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στο δεύτερο ερώτημα: πώς μπορούν απλώς και μόνο η εξάλειψη της πίστης και ένας κυνικός πραγματισμός να εξηγήσουν ένα φρόνημα το οποίο έχει μέχρι τώρα εξασφαλίσει τη λειτουργία του εθνικοσοσιαλιστικού συστήματος και το οποίο δεν κλονίστηκε ούτε κάτω από τις ακραίες κακουχίες και απώλειες του ρωσικού πολέμου; Θα πρέ-

²⁹ *Inside Germany Reports*, No. 15, 1940, σ. 13 · No. 21, 1942, σ. 12f. · Πωλ Χάγκεν, *Will Germany Crack?*, σ. 211.

πει να προσεγγίσουμε το ερώτημα χωρίς ψευδαισθήσεις και προκαταλήψεις, καθώς φαίνεται να οδηγεί σε μια απάντηση η οποία αντιφάσκει με ορισμένες από τις πιο προσφιλείς μας ιδέες.

Το στοιχείο που επικρατεί στο εσωτερικό μέτωπο στη Γερμανία και στο πεδίο της μάχης δεν είναι αυτό που αποκαλείται φρόνημα ή ηθικό ενός λαού ή ενός στρατού αλλά, όπως φαίνεται να τεκμηριώνουν όλα τα διαθέσιμα στοιχεία, ένας προσγειωμένος πραγματισμός. Όλες οι πράξεις υπέρτατης αντοχής και αφοσίωσης, βάρβαρης περιφρόνησης και απάνθρωπης βαναυσότητας εκτελούνται με την ίδια απάνθρωπη νηφαλιότητα, αποτελεσματικότητα και ευφυΐα.³⁰ Δεν πρόκειται για πίστη σε έναν «σκοπό», παρότι ο «γερμανικός σκοπός» δεσπόζει απειλητικός στον πόλεμο. Αλλά αυτός ο γερμανικός σκοπός μοιάζει με τον σκοπό μιας γιγαντιαίας μηχανής ή μηχανισμού που καταλαμβάνει αδιάλειπτα τον νου και το συναίσθημα των ακολούθων του, ελέγχει και υπαγορεύει τις πράξεις τους και δεν τους αφήνει το παραμικρό καταφύγιο. Στην εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία, όλοι οι άνθρωποι είναι απλά εξαρτήματα των οργάνων της παραγωγής, της καταστροφής και της επικοινωνίας, και παρότι αυτά τα ανθρώπινα εξαρτήματα δουλεύουν με έναν υψηλό βαθμό ατομικής πρωτοβουλίας, αυθορμητισμού και ακόμα και «προσωπικότητας», οι ατομικές ενέργειές τους είναι απόλυτα προσαρμοσμένες στη λειτουργία της μηχανής και προγραμματισμένες και συντονισμένες σύμφωνα με τις απαιτήσεις της. Και παντού όπου οι άνθρωποι δεν εμφανίζονται ως εξαρτήματα των οργάνων τους, είναι εξαρτήματα των λειτουργιών τους (ως βουλευτές, *Gauleiter*, πράκτορες

της Γκεστάπο κ.λπ.), οι οποίες έχουν και αυτές οι ίδιες αντικειμενικοποιηθεί και γίνει παγιομένο μέρος της μηχανής.³¹ Το σύστημα έχει αυστηρά *τεχνική* δομή και η συνοχή του είναι μια αυστηρά *τεχνική* διαδικασία. Το φρόνημα έχει γίνει μέρος της τεχνολογίας.

Εάν αποκαλούμε το *εθνικοσοσιαλιστικό φρόνημα* μέρος της τεχνολογίας, χρησιμοποιούμε τον όρο *τεχνολογία* με την κυριολεκτική έννοια. Στην τεχνολογία, δεν υπάρχει αλήθεια και ψεύδος, σωστό και λάθος, καλό και κακό – υπάρχει μόνο επάρκεια και ανεπάρκεια σε σχέση με έναν πραγματιστικό σκοπό. Αντιστοίχως, στον εθνικοσοσιαλισμό, όλα τα πρότυπα και οι αξίες, οι τρόποι σκέψης και συμπεριφοράς υπαγορεύονται από την ανάγκη για αδιάκοπη λειτουργία της μηχανής της παραγωγής, της καταστροφής και της κυριαρχίας. Ο αρχηγός και οι ανώτατοι σύμβουλοί του είναι το συμβούλιο των διευθυντών, οι βουλευτές και οι στρατηγοί του είναι οι μέτοχοι και οι διαχειριστές, η τρομοκρατία είναι το αναπόφευκτο εργαλείο πειθαρχησης, ο δε υπόλοιπος πληθυσμός αποτελεί τον απέραντο στρατό των υπαλλήλων και των εργατών. Μέσα σε αυτό το σύνολο, όλα τα κομμάτια είναι τέλεια συγχρονισμένα· η επιχείρηση είναι η μόνη που υπάρχει, επομένως δεν υπάρχει καμία άλλη δυνατότητα επιβίωσης. Δεν υπάρχει προς το παρόν κανένα παραθυράκι για απειθαρχία ή απόδραση – ούτε φυσικά, ούτε νομικά. Η πίστη, τα ιδανικά, το φρόνημα με την παραδοσιακή έννοια, είναι πράγματα που μπορούν να αφεθούν κατά μέρος. Η όλη φιλοσοφία του αίματος και του

30. Βλ. το ρεπορτάζ των *New York Times*, στις 15 Μαρτίου 1942, σχετικά με το ημερολόγιο ενός Γερμανού στρατιώτη στο ρωσικό μέτωπο: «Εκπλήσσομαι που δεν με επηρέασε περισσότερο το να δω μια γυναίκα κρεμασμένη. Με δισσέδασε μάλιστα. Πέρασα τα γενέθλιά μου θάβοντας πτώματα και διαλύοντας τα πρόσωπά τους. Η αγάπη μου θα πει “ναι” όταν ακούσει το πώς κρέμασα σήμερα έναν Ρώσο».

31. Ο ίδιος ο Χανς Φρανκ, Γερμανός γενικός κυβερνήτης της Πολωνίας, συνέκρινε το εθνικοσοσιαλιστικό κράτος με μια μηχανή που λειτουργεί τέλεια. Σύμφωνα με τον ίδιο, η λειτουργία της κρατικής μηχανής είναι «ζήτημα τεχνικής», και ολόκληρη η σφαίρα του κράτους μπορεί να εξεταστεί και να γίνει κατανοητή με όρους «μαθηματικο-φυσικής μεθόδου» («*Technik des Staates*», στο *Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht*, 1941, No. 1, σ. 2). Αυτό είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια αναλογία, είναι μια επαρκής περιγραφή των θεμελιωδών μηχανισμών του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους.

εδάφους, του λαού-έθνους και του αρχηγού έχει αυστηρά επιχειρησιακή σημασία. Η νέα φιλοσοφία και θρησκεία είναι ένα εξόχως ευέλικτο σύστημα νοητικών τεχνικών και διαδικασιών, το οποίο εξυπηρετεί την προετοιμασία, την ανακοίνωση και την προσαρμογή των πολιτικών της επιχείρησης καθώς και των μεθόδων εργασίας της, και την «πώλησή» τους με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. Θα μπορούσε επομένως να συγκριθεί με μια γιγαντιαία διαφημιστική εκστρατεία που διευθύνεται με τις δεξιότητες, τη λογική και τη γλώσσα μιας τέτοιας εκστρατείας. Βεβαίως, δεν υπάρχει τίποτα προς πώληση το οποίο να μην είναι υποχρεωτικό να αγοραστεί ούτως ή άλλως, αλλά υπάρχουν αρκετά ανταγωνιστικά συμφέροντα εντός της εταιρείας, και αρκετή αδικία και ανισότητα στην κατανομή των κερδών και των ζημιών. Χρειάζονται, επομένως, διαρκείς αναπροσαρμογές, συμβιβασμοί και δωροδοκίες.

Ο εθνικοσοσιαλιστικός μετασχηματισμός των ηθικών προτύπων και ιδεών σε τεχνικές έννοιες και διαδικασίες έγινε αναγκαίος λόγω της ειδικής κατάστασης της γερμανικής κοινωνίας μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Προκειμένου να οργανώσει το έθνος σε μια αδίστακτα επεκτεινόμενη βιομηχανική επιχείρηση, ο εθνικοσοσιαλισμός αντιμετώπισε το καθήκον να αντισταθμίσει δεκαετίες καθυστέρησης μέσα σε λίγα χρόνια. Βεβαίως, ο παραγωγικός μηχανισμός της γερμανικής βιομηχανίας δεν υστερούσε από αυτόν των δυτικών χωρών, τουναντίον, ακόμα και πριν την άνοδο του εθνικοσοσιαλισμού ο μηχανισμός αυτός ήταν πιθανότατα το πιο τέλεια εξορθολογισμένο και μηχανοποιημένο σύστημα στην Ευρώπη. Αλλά αυτός ο μηχανισμός συναντούσε διαρκώς τεράστιες δυσκολίες αξιοποίησης, όχι μόνο εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, αλλά και εξαιτίας της κοινωνικής νομοθεσίας της Δημοκρατίας και της διάχυτης «αντικαπιταλιστικής» στάσης του πληθυσμού. Αυτό το τελευταίο προσπαθήσαμε να το εξηγήσουμε επικαλούμενοι την αποτυχία της επανάστασης της με-

σαίας τάξης στη Γερμανία και την «αντιαστική» νοοτροπία που επικρατούσε σε μεγάλα τμήματα του γερμανικού πληθυσμού. Ο εθνικοσοσιαλισμός ξεπέρασε αυτή την αντίσταση κινητοποιώντας το μυθολογικό επίπεδο του γερμανικού νου, το οποίο σχημάτιζε την τεράστια δεξαμενή της γερμανικής διαμαρτυρίας εναντίον του χριστιανικού πολιτισμού, και κάνοντάς το αυτό μετέτρεψε αυτή τη διαμαρτυρία σε ένα από τα πιο ισχυρά εργαλεία για την εκπαίδευση στην τεχνολογική ορθολογικότητα.

Ο εξορθολογισμός του παραλόγου (στο πλαίσιο του οποίου το τελευταίο διατηρεί την ισχύ του αλλά τη δανείζει στη διαδικασία του εξορθολογισμού), αυτή η διαρκής αλληλεπίδραση μεταξύ μυθολογίας και τεχνολογίας, «φύσης» και μηχανοποίησης, μεταφυσικής και πραγματισμού, «ψυχής» και αποτελεσματικότητας είναι ακριβώς το κέντρο της εθνικοσοσιαλιστικής νοοτροπίας. Είναι αυτή η διάταξη που καθορίζει και την τεχνικοποίηση του φρονήματος. Αυτό μπορούμε να το δούμε αποτυπωμένο στη μετατόπιση των ταμπού, η οποία έχει επισημανθεί ως χαρακτηριστικό γνώρισμα του εθνικοσοσιαλισμού.

Η καταστροφή της οικογένειας, η επίθεση στα πατριαρχικά και μονογαμικά πρότυπα και όλα τα παρόμοια ευρέως διακρυγμένα εγχειρήματα εκμεταλλεύονται την υποβόσκουσα «δυσφορία» προς τον πολιτισμό, τη διαμαρτυρία εναντίον των περιορισμών και των μταιώσεών του. Επικαλούνται το δικαίωμα στη «φύση», στις υγιείς και δυσφημισμένες ορμές του ανθρώπου, στη συμφορά της μοναχικής του ύπαρξης στο πλαίσιο του συστήματος του χρήματος, στη λαχτάρα του για πραγματική «κοινότητα» σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από το κέρδος και την ανταλλαγή. Ισχυρίζονται ότι επανεγκαθιδρύουν τις «φυσικές» και άμεσες σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Επικαλούνται την «ψυχή» απέναντι στην άψυχη μηχανοποίηση, την εθνικο-λαϊκή αλληλεγγύη απέναντι στην πατρική εξουσία, τον ανοιχτό αέρα απέναντι στην αυταρέσκεια του «αστικού σπιτιού», το δυνατό σώμα απέναντι

στην ισχνή διάνοια. Αυτό σήμαινε αναπόφευκτα την παραχώρηση ευκολότερων ευκαιριών για ικανοποίηση, αλλά οι νέες ελευθερίες είναι και ισάριθμες υποχρεώσεις προς την πληθυσμιακή πολιτική του Ράιχ· είναι αμειβόμενες υπηρεσίες στην εκστρατεία για ένα μεγαλύτερο απόθεμα εργασίας και πολεμικής ισχύος. Η προσωπική ικανοποίηση έγινε ελεγχόμενη πολιτική λειτουργία, και η επικίνδυνη επίδρασή της έγινε δύναμη συνοχής. Οι φυλετικές απαγορεύσεις, ο περιορισμός και η επίβλεψη του ελεύθερου χρόνου, η κατάργηση της ιδιωτικότητας και η απαίτηση για «καθαρότητα» θέτουν όρια και ρυθμίζουν την επιτρεπόμενη απόλαυση. Το παντοδύναμο κόμμα είναι πιο αποτελεσματική εξουσία από τον *pater familias* και τον ηθικό νόμο.³²

Οι νέες εξουσίες και τα ταμπού δεν λειτουργούν μόνο ως εξωτερική δύναμη, αλλά έχουν ριζώσει στον ίδιο τον χαρακτήρα των ανθρώπων και στην αυθόρμητη συμπεριφορά τους. Οι άνθρωποι παίρνουν ό,τι τους προσφέρεται και το αξιοποιούν όσο καλύτερα μπορούν. Και πάλι, εδώ ο κυνικός πραγματισμός της νέας νοοτροπίας ευνοεί το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς. Στο σχολείο του, οι άνθρωποι έχουν μάθει να είναι πονηροί, μυστικοπαθείς και καχύποπτοι. Δεν έχουν χρόνο και ενέργεια να ακολουθήσουν τις δικές τους σκέψεις και συναισθήματα. Σε έναν κόσμο στον οποίο όλοι δουλεύουν μέρα και νύχτα για τα όργανα της κατάκτησης και της καταστροφής, η αγάπη, το πάθος και η πίστη είναι ανούσια και γελοία. Εκπαιδευμένος έτσι ώστε να θεωρεί το σώμα του την πιο πολύτιμη πηγή της ενέργειας εκείνης που τροφοδοτεί αυτά τα όργανα, ο καλός ναζι αντιμετωπίζει την ικανοποίηση των ορμών του ως μια πράξη διανοητικής και φυσιολογικής υγιεινής, ως μια παραγωγική και επικερδή τε-

χνική. Η σκέψη και τα συναισθήματά του έχουν μετατραπεί σε τεχνικά εργαλεία.

Δεδομένου του αποφασιστικού ρόλου που παίζουν ο ψυχολογικός και συναισθηματικός μηχανισμός στην τεχνικοποίηση του φρονήματος, θα ήταν λάθος να πούμε ότι στις συνθήκες του εθνικοσοσιαλισμού η ηθική συνοχή έχει αντικατασταθεί από την οργανωτική συνοχή. Οπωσδήποτε, χωρίς την παντοδύναμη οργάνωσή του, ο εθνικοσοσιαλισμός θα κατέρρεε αμέσως. Η ίδια η οργάνωση αυτή, ωστόσο, έχει οικοδομηθεί και διαιωνιστεί από ψυχολογικούς και συναισθηματικούς μηχανισμούς οι οποίοι συγκλίνουν στην εξάλειψη της πίστης και στην εκπαίδευση στον κυνικό πραγματισμό. Τα στοιχεία αυτά έχουν διευκολύνει την παράδοση του ανθρώπου στην καθολική μηχανή της εξάπλωσης και της κυριαρχίας. Οι άνθρωποι ωθούνται στο να σκέφτονται, να αισθάνονται και να μιλούν με όρους πραγμάτων και λειτουργιών που αφορούν αποκλειστικά και μόνο αυτή τη μηχανή. Υποχρεώνονται σε μια ύπαρξη η οποία εξαρτάται κάθε στιγμή από τη σωστή εκτέλεση των απαιτούμενων επιχειρησιακών λειτουργιών. Το παρόν έχει απορροφήσει το παρελθόν και το μέλλον. Ο εθνικοσοσιαλισμός έχει ανακηρύξει τη χιλιετία του Τρίτου Ράιχ, αλλά αυτή η χιλιετία έχει κατασκευαστεί στη δεδομένη στιγμή, στο εδώ και τώρα στο οποίο μπορεί να κατακτηθεί οριστικά ή να χαθεί οριστικά. Οι άνθρωποι θα πρέπει να συγκεντρώνονται σε αυτή τη δεδομένη στιγμή· τα υπόλοιπα επαφίενται στο «πεπρωμένο». Η ιστορία είναι συμπυκνωμένη στην ώρα του εθνικοσοσιαλισμού· όλα τα υπόλοιπα είναι είτε προϊστορία, είτε πεπρωμένο. Η έννοια του πεπρωμένου παίζει όλο και πιο σημαντικό ρόλο στην εθνικοσοσιαλιστική προπαγάνδα.³³ Καθιστά το καθεστώς εκτελεστή της ίδιας της μοίρας και το μέλλον της ανθρωπότητας εξαρτάται από την ολόπλευρη προσπάθεια να αξιοποιηθούν τα όπλα τα οποία παρέχει το καθεστώς. **T**

32. Για μια ερμηνεία της εθνικοσοσιαλιστικής κατάργησης των ταμπού βλ. την εργασία σχετικά με τίτλο «Private Morale in Germany», η οποία αναφέρθηκε προηγουμένως, και τη δική μου εργασία με τίτλο «State and Individualism under National Socialism».

33. Πρβλ. τις ομιλίες του Χίτλερ και του Γκέμπελς μετά τις γερμανικές αναδηλώσεις στη Ρωσία.